

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА ПРУЗИ
ГОСПИЋ — КНИИ И ОКО
БОСАНСКОГГРАХОВА

ФОРМИРАЊЕ И ДЕЈСТВА БРИГАДЕ ДО IV НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

Друга половина 1942. године била је преломна у другом свјетском рату. Хитлер је почео губити стратегијску иницијативу. Доктрина мугевитог рата (блицкрига) пала је у воду. Све је било јасније да треба водити дуготрајни и исцрпљујући рат, за који су по свом економском потенцијалу, наоружању и бројности живе силе — земље антифашистичке коалиције биле далеко спремније. Постепеним губљењем иницијативе, вријеме је радило против фашистичких агресора.

Захваљујући ширини антисвашистичког фронта и спровођењу широке платформе окупљања свих снага који су били за борбу против окупатора и њихових слугу, захваљујући избјегавању већих грешака тзв. лијевог скретања и вођењу директне класне борбе, НОП у Б. Крајини и Хрватској стално се развијао. Четничка издаја није га могла озбиљније уздрмати и ослабити. Створена је велика слободна територија, организована народна власт. Области Баније, Кордуна, Горског котара, Лике, Далмације и Босанске крајине постале су прави партизански бастион.

НОВ је у тим крајевима нарасла бројно и квалитативно. Са те територије, тзв. Титове државе у центру Југославије, могао се пламен борбе даље ширити.

Истовремено се учвршћуле народна власт, да би 26. и 27. новембра 1942. године, у Бихаћу било одржано I засједање АВНОЈ-а, на коме је створена прва партизанска влада Југославије, односно ударни темељи нове Југославије.

Сви ти огромни војни и политички успјеси народноослободилачке борбе у Југославији изазвали су изненађење не само окупатора него и наших савезника. Водећи борбу за национално и социјално ослобођење, наши народи дали су свој велики допринос ослобођењу човјечанства од фашистичке тираније и мрака.

Партизанске снаге нарасле су у току 1942. године на преко 150.000 наоружаних бораца. Услијед таквог развоја ситуације, фашистички окупатори нису могли са југословенског ратишта одвојити за друге фронтоне ни једну дивизију. Напротив, били су присиљени да довлаче нове снаге. Тако је бројно стање непријатеља (укључујући и квислинге) износило крајем 1942. године око 800.000 војника.

Постојање Бихаћке републике или Титове партизанске државе (како се то тада звало чак и у непријатељским документима) у срцу окупиране Европе, натјерало је Хитлера и Мусолинија да скидају са других фронта и доводе из својих резерви нове снаге у нашу земљу.

У другој половини 1942. године фашисти су изгубили стратегијску иницијативу и на Источном фронту и у Африци. Са трупама Југозападнoг, Данског и Стаљинградског фронта. Црвена армија прелази у противофанзиву. Ускоро, затим, у Стаљинградској бици, Црвена армија наноси хитлеровским снагама одлучујући пораз.

Да би, колико-толико, подигли свој пољуљани углед и поправили своје положаје, Хитлер и Мусолини организују IV, а одмах затим V непријатељску офанзиву, у нади да ће разбити Титову партизанску државу и задати одлучујући ударац НОВ и ПОЈ и онеспособити их за крупније операције за један дуљи период. Познато је да су сви ти планови пропали, ма колико су борбе биле крваве и тешке, а жртве велике.

ПОЛЕТ УСТАНКА У ЛИЦИ

Средшом 1941. године, скоро двије трећине територије Лике било је ослобођено. Лапачки и коренички срез били су потпуно ослобођени а удбински, осим Удбине, такођер. Ослобођен је добар дио територије грачачког, госпићког и перушићког среза и нешто мањи дио оточког и брињског среза.

Политичка организација наше слободне територије тзв. позадине, остварена је у највећем могућем степену.

Постојао је у Лици добро организован систем војне организације позадине. Од разних магазина, складишта и радионица, до команди мјеста, обједињавала је команда Личког војног подручја. Постојале су затим омладинске радне бригаде, разни курсеви (од аналфабетских до стручних), радиле су основне школе, штампали су се листови и разна гласила на шапирографу, одржавале приредбе итд. То све говори о високом степену организовања позадине и јединству позадине и војске. Све се тада радило под геслом „све за фронт, све за побједу!"

У таквим условима нарастања унутрашњих снага и јединства НОП-а, створили су се и у Лици потребни услови за стварање три партизанске бригаде и VI личке дивизије. Како је број партизана рапидно растао, говори податак да је средином 1942. године у Лици дејствовало близу 3.000 бораца, а на крају године, тај број се попео на преко 5.000. Насупрот нама, стајала те непријатељска војска од око 27.000 Италијана, усташа и четника.

ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

Послије формирања партизанске бригаде хрватске (јуна 1942.), која је касније постала 1. личка бригада, и 2. личке бригаде (средином августа 1942), по наредби Главног штаба НОВ и ПО Хрватске, од 4 личка партизанска батаљона формирана је 3. личка бригада под

именом „9. партизанска бригада Хрватске”,¹ у селу Могорићу, удаљеном петнаестак километара сјевероисточно од Госпића. Сједиште штаба бригаде било је у почетку у селу Могорићу, засеоку Буљмизана. Највећи број јединица које су ушле у састав Бригаде и нашле се одмах при руци, налазиле су се у Могорићу, Врепцу и ближој околици.

Иако тачан датум није утврђен, као дан формирања Бригаде рачуна се 9. септембар 1942. године.

Народ је, одмах по формирању, Бригаду назвао Трећом личком, иако је она званично носила назив 9. хрватска, све до маја 1943. године, када је наредбом ГШ Хрватске добила назив „3. партизанска бригада VI дивизије”. Касније се тај назив мјењао у „Ударну бригаду”, да би још нешто касније добила назив „Пролетерска бригада”.

Трећа бригада није се могла прикупити одмах по формирању. Требало је десетак дана да се батаљони одлијепе од непријатеља, пређу и прикупе ради скупног дејства на новом подручју.

Сјећам се да сам у засеоку Буљмизама, у селу Могорићу, пред постројена непуна два батаљона, у својству првог политкомесара бригаде, са новим командантом бригаде Миланом Купрешанином, последије смотре, говорио о значају формирања Бригаде, о тадашњим карактеристичним моментима у развоју НОБ и о нашим задацима. Наравно као политкомесар неизбјежно сам морао говорити о политичкој ситуацији у свјету и код нас, о стању на источном фронту и на Заиаду (односно у Африци) и о четничкој издаји и лондонској избјегличкој југословенској влади итд. Један дио батаљона Велебит налазио се у селу Врепцу, гдје смо такође вршили смотру и одржали говоре.

То је био мој први наступ пред борцима који су припадали батаљонима Мирко Штулић и Велебит који потичу из села Горња Плоча, Могорић, Вребац, Барлете, Острвица и др. Имао сам тада 21 годину. Командант бригаде био је у повољнијем положају од мене, јер је дошао са дужности команданта I личког одреда Велебит, у чијем саставу су дуже времена била оба ова батаљона. Борци тих батаљона су га добро познавали. Мене су добро познавали само борци батаљона Крбава (чији сам био политкомесар из првих дана његовог формирања) који је нешто касније пристигао на ово подручје.

Милан Купрешанин звани Шмањак, родом из села Папуче (Медак), од мене је старији десетак година. То је био већ зрео човјек, резервни официр бивше војске, искусан командант, веома опрезан, хладнокрван и са посебним смислом за процјену војне ситуације. План за напад или одбрану врло смишљено и детаљно је разрађивао и правовремено доносио одлуке. Иако је мирне и тихе нарави, никад, у ствари, није мировао. Увијек је прикупљао податке о непријатељу. У томе му је сигурно помогло и то што је наслиједио теренску обавјештајну мрежу и одређене канале информисања од одреда Велебит. Познавао је добро терен око Госпића и Личког међугорја. Све му је то помогло да се поред његових командантских особина, одмах у почетку, добро снађе. Врло добро ме те прихватио и није му нимало

¹ У чланку ће се бригада од почетка називати Трећом личком бригадом, без обзира на други службени назив којег је носила у првим мјесецима њеног постојања: 9. партизанска бригада Хрватске.

сметала моја младост да се консултује и договара по сваком, иоле важнијем, питању.

За замјеника команданта Бригаде био је најприје постављен Јово Драгосавац из Врепца, раније командант батаљона Велебит. Убрзо, такорекућ послје неколико дана, био је премјештен и постављен на дужност команданта I личког партизанског одреда, који је био формиран послје формирања бригада, са задатком да дјужи одређене положаје према непријатељу и затвара важније правце тамо гдје се не налазе бригаде.

На дужност замјеника команданта Бригаде дошао је умјесто Драгосавца, Момчило Новковић дотадашњи командант батаљона Пекиша Вуксан, храбар борац још из првих дана устанка и неустрашиви командант који се није плашио жртава. Њега су борци из батаљона Велебит и Мирко Штулић од раније добро познавали и радовали се његовом доласку у Бригаду. Ускоро је због своје личне храбрости импоновао и осталим батаљонима, који су ушли у састав Бригаде. Родом је из села Врепца. Као замјеник команданта Бригаде, тај бивши морнарички подофицир често је предлагао и инсистирао на предузимању најсмелијих подухвата и акција у непријатељској позадини.

За замјеника политкомесара Бригаде постављен је Јосип Хаделман, стари комуниста, радник из Загреба. То је био искусан партијац и импоновао је својом блискошћу људима, благошћу и хладнокрвношћу. Али због недовољног ратног искуства и специфичности рада у партизанским јединицама у Лици, није се најбоље сналазио, што је I сам уочио и предлагао да иде на партијски рад на терену. У томе захтјеву, изашло му се у сусоет и на његову дужност дошао је Богдан Вујновић, учитељ из Дивосела, врло упоран политички радник, са довољно искуства и знања за тај посао.

На дужност оперативног осџицира постављен је Раде Бубало, такођер бивши југословенски подофицир, хладнокрван и сталожен војник. Убрзо је отишао за замјеника команданта Прве личке бригаде и након краћег времена погинуо у борби са усташама у Св. Року (код Ловињца).

Први интендант Бригаде био је Ранко Гаћеша из Грачаца, сналажљив и агилан интендант. Њега је, нешто касније, успјешно замјенио и дуго водио бригадну интендантуру Никола Борић из Могорића.

САСТАВ, ФОРМАЦИЈА И НАОРУЖАЊЕ

Сви батаљони Треће бригаде формиран су крајем 1941. године (за неке од њих довршавана је организација почетком 1942.). Командни кадар и већина борачког састава имали су знатно борбено искуство. Међутим, командни кадар је могао рјешавати сложеније проблеме око планирања и обезбјеђења већих нападних и одбрамбених борби, проблеме Координације и садејства, затим веза и снабдјевања.

Постојала је бојазан да се Бригада неће брзо оформити у једну компактну војну цјелину и борбени колектив и да се у круцијим операцијама неће показати како треба. Навјерно, да су батаљони који су отишли у Прву и Другу личку бригаду боље организовани, да имају

већи број чланова КП и Скојеваца, итд. Иеки су предсказивали да ће бити тешкоћа око напуштања села и краја одакле су борци потекли, односно батаљони формирани.

Наравно, такве бојазни биле су сасвим безразложне. Истина, у неким батаљонима било је нешто мање чланова КП и СКОЈ-а, а идеолошко-политички рад био је нешто мало у заостајању. Појачаним организованим политичко-васпитним радом и на самом старту постигнутим великим резултатима у борбама против Италијана, усташа и четника, Трећа бригада брзо је омасовила своју партијску и скојевску организацију најхрабријим борцима и старјешинама.

Врло брзо Бригада се показала као једна од најбољих бригада не само Шесте личке дивизије. Истакла се великим успјесима у првим борбама на Радучу, Рибнику, Грачацу и наставила низати борбене успјехе у разбијању четврте непријатељске офанзиве на Плочанском кланцу и Сулешевици, у Оточачкој долини и борбама око Госпића. У другој фази рата, Трећа бригада Шесте дивизије истакла се у свим борбама у саставу Првог пролетерског корпуса: у VI непријатељској офанзиви код Пецке, у нападу на Бањалуку на аеродрому Залужане. У Дрвару је Трећа личка бригада одиграла главну улогу у разбијању немачког ваздушног десанта и спасавању врховног команданта друга Тита и Врховног штаба, у продору у Србију, у операцији за ослобођење Београда, на Сремском фронту, па све до краја рата.

Трећа личка бригада била је састављена од четири батаљона.

Први батаљон Велебит формиран је још у јесен 1941. године и налазио се у саставу Првог личког партизанског одреда, као његов 2. батаљон. Састављен је од бораца који потичу из села Вребца, Барлета, Острвице и других око Широке Куле. Сва се та села налазе у такозваном Средњем Личком Међугорту (планинском гребену између Велебита, Пљешевице и Капеле), удаљеном 10—20 км сјевероисточно од Госпића. Прије уласка у састав Бригаде батаљон Велебит најчешће је држао положаје у госпићком срезу према непријатељским уприштима у Рибнику, Билају, Широкој Кули и Госпићу.

Други батаљон Бићо Кесић, добио је име по своме првом политкомесару, народном хероју Бићи Кесићу, кога су у прољеће 1942. године, када је избио четнички пуч на територији Грачаца, четници ухватили и звјерски убили. Фоимиран је на територији грачачког среза и у почетку, прије четничког пуча, носио пе назив Гаврило Принцип, и до уласка у Бригаду водио је успјешне борбе.

Трећи батаљон Мирко Штулић, добио је име по своме погинулом замјенику команданта, народном херогу Мирку Штулићу. У њега су регрутовани борци из с. Горње и Доње Плоче, Могопића. Кика и дијелом из Радуча и Крушковца. Прије уласка у састав Бригаде, батаљон је учествовао у борбама на Плочанском кланцу, Могорићу, око Госпића, на Оштрој, око Медка итд.

Четврти батаљон Крбава, регрутован је са територије ранијег удбинског среза. Највише је водио борбе око Удбине, Подлапаче, Коренице, против четника код Грачаца, у Гацкој долини, на Плочанском кланцу, Троури итд.

Сваки батаљон је имао по три чете, чета по 3 вода, а сваки вод, у принципу, по три десетине. Било је периода када су водови имали

по двије десетине. У сваком батаљону постојао је и један самостални митраљески вод (2—3 тешка митраљеза и понеки лаки бацач — 45 мм). Касније су батаљони располагали са 1—2 противтенковске пушке. Једно вријеме постојао је пети, митраљески, батаљон који је касније расформиран и подијељен на водове који су били распоређени по батаљонима.

При штабу Бригаде постојао је вод за везу са телефонистима и куририма и интендантура. Уласком Бригаде у састав VI дивизије, оформила се санитетска и обавјештајна служба. Бригада у почетку није имала праву љекарску службу. Санитетску службу су вршили болничари који су то раније били, служећи бившу југословенску војску. Рањенике смо слали у болнице које су биле организоване у нашој позадини на слободној територији, гдје је било љекара и нешто више љекова.

Бројно стање Треће бригаде износило је на дан формирања 883 бораца, наоружаних са 810 пушака, 6 тешких митраљеза и 2 лака минобацача. Какав је у то вријеме био полет борбе, најбоље се види по томе што је након само два мјесеца дошло у њене редове 300 нових бораца.

По националном саставу борци су готово сви припадали српској националности. Свега неколико бораца били су Хрвати. Наравно, тај однос, послје формирања, се постепено мјењао јер је све више бораца Хрвата долазило у редове Бригаде, иако се не може говорити о масовном приливу личких Хрвата у партизанске редове. Наравно, однос према НДХ се мијењао, али од хлађења према усташкој влади и све већој симпатији према НОБ, па до ступања у НОВ, био је велики корак који у личким условима није било лако направити.

По једном прегледу из првих дана формирања, слика социјалног састава бригаде била је слиједећа: 37 радника, 17 занатлија, 10 ђака и интелектуалаца, 37 војних лица (официра, подофицира и жандара). Сви остали — значи преко 85% били су земљорадници.

НАРОД ЈЕ БРИГАДУ ЗВАО „ГВОЗДЕНА БРИГАДА“

Издаја четника 1941/42. године изазвала је кризу устанка. У жељи да задрже своје класне позиције и стари поредак, уз помоћ избјегличке краљевске владе и западних савезника, један дио српске буржоазије извршио је, у сарадњи са окупатором, завјеру против НОБ наших народа.

У својој издајничкој работи четници су у почетку диференцијације имали успјеха тамо гдје је утјецај комуниста, као најдоследнијих антифашистичких бораца, био слабији, гдје их није било довољно, али и тамо гдје су комунисти правили грешке, одступајући од широке антифашистичке платформе борбе и окупљања свих слојева народа, без обзира на политичка опредјељења. ако су за борбу против окупатора.

Италијански окупатори су трпили од партизанске војске велике ударце и губитке живе силе и технике. Ширење устанка и НОБ никако нису могли сузбити војним средствима и ратним операцијма. Зато су и сами почели подстрекавати четнике и помагати их у њиховом настојању да створе четничке јединице и да их гурну у борбу

против партизана. Италијански Фашистички властодршци вјеровали су да ће преко четника успјети спријечити и разбити НОБ и успоставити своју власт на окупираној територији.

Уз свесрдну помоћ окупатора, повезани са четничком издајом у Книнској крајини, лички четници усшели су створити одређену **КРИЗУ** и привремено поколебати дио устаничких редова у дијелу лапачког, грачачког и оточког среза и ужем дијелу око Медка (недалеко од Госпића). Али захваљујући великим успјесима партизанских снага и наношењу великих губитака италијанском окупатору, усташама и четницима, захваљујући спровођењу широке платформе НОП и упорном политичком и организационом раду, успјело се у Лици већ у првој половини 1942. године, сузбити четничку издају. Ускоро су у поменутим срезovima четници сабијени на уже рејоне, нарочито око железничке пруге и италијанских гарнизона, јер су се само уз њих могли одржати.

Не штедећи Италијане и усташе, а цијенећи да су четници ментално војнички били најслабији, штаб Бригаде је планирао своју прву акцију на четнике у Радучу. Неколико дана послје Радуча, Бригада се бацила на усташе у Рибнику и тукла истовремено и Италијане, који су пожурили да својим слугама пруже помоћ.

Када год смо напали усташе или четнике или посебно неки гарнизон који су држали Италијани, увијек смо се морали тући прије или касније са све три врсте непријатеља, који су један другом хрлили у помоћ. Исто тако када су подузимане и офанзивне и казне експедиције на нашу слободну територију у Лици, увијек су против нас у прво вријеме рата заједно ишли Италијани, усташе и четници. Касније, послје капитулације Италије, Италијане су замјенили Нијемци.

Баш у вријеме формирања Бригаде, Италијани су гурали четнике у ватру, да упадају у наша села на периферији наше слободне територије, да врше пљачку и терор над партизанским породицама и свим онима који нису уз њих.

Постигавши велики успјех против четника око Медка и Грачаца, четнике је од Треће личке бригаде захватио самртни страх. Народ је бригаду назвао „гвозденом боигадом“ или често те називао „противчетничком бригадом“. Али ускоро, пар дана послје пораза четника у Радучу, и усташе и Италијани имали су прилику да на својој кожи осјете њену борбену способност и запамте Трећу бригаду.

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИКА У РАДУЧУ

Прикупљајући се у петон Плоче — Могорић — Вребац, очекујући према неким подацима намтеравану непријатељску офанзиву на тај дио наше слободне територије, штаб Боигаде је предузео, не чекатући непријатеља да крене, свота офанзивна дејства. На простору између Медка и Ловинца, ноћу 23/24. септембра, покидана те жељезничка пруга и посечени телеђонски стубови у дужини од 2 км. У међувремену планиран је напад на четнички гарнизон у селу Радучу.

У селу се налазило око 100 четника који су представљали 3. батаљон тзв. 2. личке четничке бригаде. Ослањали су се на италијанске снаге на жељезничкој станици Радуч, која је од села удаљена 3—4 км,

затим на усташе у Ловинцу и Светом Року и четничку сабраћу у Грачацу и Медку. Због близине окупатора и повољних географско-топографских услова за одбрану, радучки четници живјели су у увјерењу да су безбједни и да ће им њихови савезници, у случају веће опасности и напада јачих партизанских снага, већ у првим часовима борбе притећи у помоћ.

Основна идеја четничке одбране, у случају већег партизанског напада, била је да се повуку и што дуже одрже у добро утврђеној и од тврдог материјала саграђеног великој сеоској кафани Стојана Пејновића и да ту сачекају помоћ споља.

Замисао Треће бригаде била је једноставна: са три батаљона обебједити напад од могућих интервенција са западне стране, од Медка и Госпића и са источне стране од Ловинца и Грачаца и оближњег италијанског гарнизона на жељезничкој станици Радуч, а са 3. батаљоном Мирко Штулић (у коме се налазило доста бораца из самог села Радуча) извршити напад на четнике у селу, сатјерати их у поменуту биртију, опколити их у њој и у погодном тренутку јуришом је заузети.

Из своје полазне базе Могорић — Плоче у сумрак 25. септембра 1942. године, кренула је Трећа бригада на извршење задатка. Све је ишло по плану. Ноћу 25/26. септембра, стјерани са околних чука, четници су се повукли у утврђену зграду по већ раније скројеном плану. Око те зграде већ су били ископани ровови и између њих саобраћајнице. Сама зграда прављена је од камена, а пространо двориште било је такође ограђено високом каменом оградом погодном за одбрану. На прозорима зграде направљене су пушкарнице. Око зграде био је брисан простор.

Оцијенивши да нема смисла одмах јуришати на утврђено четничко упориште, излагати се непотребним жртвама, штаб Бригаде приступио је блокади утврђене зграде, рачунајући на психолошки ефекат, на губљење морала код четника када установе да интервенција и помоћ споља не успјева доћи тако брзо као што су они претпостављали.

Али и ми смо морали тачно оцјенити колико ћемо времена моћи одољети интервенцији споља и колико је потребно времена да непријатељ прикупи снаге и пође са јачим снагама из Госпића, Медка, Ловинца и Грачаца. Зато смо у почетку највише наде полагали на наше снаге на обезбеђењу. Уколико они одоле првим налетима споља и буду дуже времена издржали у одбрани, утолико ће пропорционално на ДРУ¹⁰ страни, расти неспокојство и расположење највећег броја за иредају. Опкољени четници у Радучу стално су били под нашом ватром од које нису могли ока отворити. Чекала се само погодна прилика да се под заштитом ноћи упадне у непријатељско упориште са бомбашким одјељењима.

ПОБЈЕДА ЈЕ ИЗВОЈЕБАНА НА ОБЕЗБЈЕЂЕЊИМА

Сутрадан, 26. 09. изјутра, од правца Медка интервенисале су непријатељске снаге састављене од јуришне медачке четничке чете Гавре Станојевића и пар стотина Италијана. Уз подршку своје артиље-

рије напали су наш батаљон Велебит на положају источно од засе-ока Папуче, на падинама Богунице и другим погодним обронцима Ве-лебита који се спуштају према комуникацији и селу Крушковац.

Ту, на тим положајима, између села Дреноваче и Папуче, наш батаљон Велебит искористио је добре топографске положаје да орга-низује одбрану.

Четници и Италијани узалудно су, у више наврата, јуришали на наше положаје, али их је батаљон Велебит сваки пут одбио и упорно држао своје положаје пуна два дана. Није се макао са мјеста одбране. Непријатељ је трпио губитке.

Батаљон Велебит је свој задатак у потпуности извршио, имајући 6 погинулих и 7 рањених бораца.²

Батаљон Крбава задржао је Италијане и усташе који су крену-ли четницима у помоћ са источне стране, из правца Ловинца, одно-сно Грачаца. Непријатељ са те стране није ишао са јачим снагама и није толико био упоран као колона која је ишла од Медка, односно Госпића.

Батаљон Бићо Кесић добро је зарушио железничку пругу, опко-лио и блокирао италијанске снаге на железничкој станици Радуч.

ПОМОЋ ЈЕ УЗАЛУД ЧЕКАНА

Опкољени радучки четници слушали су пуцњаву са свих страна, али помоћ није долазила ниоткуд. После[^]е протекле двије ноћи и јед-ног дана потпуне неизвјесности, отпочело је у њиховим редовима ко-мешање и колебање. Понестало је хране и воде. Настао је и замор 7/след неспавања и сталне напетости. Као и увијек у таквим и сличним приликама једни су хтјели да преговарају, други желе од-мах да се предају и спасу своје главе што поије, а трећи — дио оних који су загазили у злочине, хоће да се бране по сваку цијену.

Оцијенивши ситуацију да је дошао погодан тренутак за јуриш, штаб Бригаде је 27. септембра наредио батаљону Мирко Штулић да пређе у напад. Напад је био силовит и кратак.

Уз мјестимични отпор, непријатељ се предао. У наше руке пао је 101 четник. Међу њима је заробљен и командант четничког бата-љона у Радучу жандармеријски наредник Чубрило. Свега неколико њих успјело је да побјегне.

Заплијењено је око 90 пушака, један тешки митраљез и неколи-ко хиљада метака. Порушена је жељезничка пруга и уништене су те-лефонске линије у дужини око 6 км. Уништен је и водовод који је снабдевао водом непријатељске гарнизоне у жељезничким станица-ма Радуч и Медак.

У нападу на четничко упориште у Радучу батаљон Мирко Шту-лић имао је само једног рањеног борца, Богдана Ћалића, из Горње Плоче, који је подлегао ранама у партизанској болници у Бијелим Потоцима на Пљешевици.

² Погинули су: Миле Мандарић и Мане Црнокрак из Вребца, Богдан Поткоњак из Острвице, Стево Барлета, Софија Половина болничарка из Острвице, прва жена борац која је погинула у бригади и Дане Пејак из Косиња.

Ускоро послје ликвидације радучких четника, Бригада је кренула у напад на усташко упориште Рибник. То је село удаљено неких десетак километара источно од Госпића, у коме се налазило око 100 добро наоружаних усташа, жандара и сељака. Усташе су се такође ослањале на италијански гарнизон у Госпићу, Билају и Медку. Исто тако, као и четници, рибничке усташе су биле само истурене италијанске предстраже.

За разлику од радучких четника, усташе су у Рибнику биле нешто боље организоване. Више је било оних који су се од самог почетка устанка борили против партизана и имали су више борбеног искуства. Имали су више официра. Њихов командни кадар у цјелини је био у војно-стручном погледу образованији. Рибничка усташка посада била је у нешто повољнијем положају од радучких четника, јер су били близу јаког италијанског и усташко-домобранског гарнизона у Госпићу. Утолико је наш напад на Рибник извођен под тежим условима.

У нападу на Рибник штаб Бригаде је примјенио у основи сличну тактику као у нападу на радучке четнике. Основна замисао је била да се јаке снаге истуре на обезбјеђења према спољним непријатељским гарнизонима: сјеверозападно према Билају и Госпићу и југоисточно ка Медку. На тај начин, док се не изврши ликвидација рибничке посаде, требало је ефикасно спријечити италијанско-домобранско-четничку интервенцију. Разлика од претходне акције огледала се највише у томе што, због велике близине јаких непријатељских гарнизона и већег броја комуникација и конфигурације земљишта, треба брзо, одлучно и изненадно напасти и дејствовати много брже него на Радучу.

ИЗЕНАДНИ НАПАД БИО ЈЕ СИЛОВИТ

Уз нешто усташа, жандара и официра са стране, највећи део рибничке посаде били су сељаци, мјештани. Већини од тих наоружаних сељака главни циљ је био да сачувају своја имања и главе. Друго је питање колико је била исправна њихова сељачка калкулација, да, бити на страни усташа и фашизма, значи и најсигурније спасавање глава и имања.

Двадесетак усташких зликоваца држали су остале на својој узди и сталном страху од одмазде за покоље и пљачку који су госпићке усташе, заједно са једним бројем мјесних усташа и пљачкашких разложених сељака, организоване и извршиле 1941. године над становништвом околних српских села.

Окупатору и усташкој команди у Госпићу и те како је било стало да одрже рибнички гарнизон као своју истурену предстражу према растућој партизанској опасности. Зато су им повремено слали јаче и слабије појачање и искуснији командни кадар.

Због свега тога, ситуација у Рибнику, у вријеме нашег напада, била је политички гледано, деликатна. Требало је јасно диференцирати загриженог и огрезлог усташу од колебљивих сељака. Зато је

било важно извршити добру политичку припрему свих батаљона и сваког борца. Сваки неразуман појединачни поступак или освета, ишла би само на руку усташама и спријечио би започету политичку диференцијацију у селу Рибник.

Половина борачког састава Треће личке бригаде била је из села испод личког средогорја. Многи од њих су 1941. године изгубили неког свог најближег или читаве фамилије. Претпостављао сам да ће у нападу на Рибник бити одређених проблема, тешкоћа и испада. Извршили смо добру политичку припрему. И заиста, наши борци су били свјесни тог нашег става и потребе политичке диференцијације и придобијања маса за НОБ-у. Ни један инцидент, или ма каква самовоља од стране бораца, за вријеме напада на Рибник није се десила.

План напада у опћим линијама био је слиједећи: батаљон Велебит имао је задатак да нападне Рибник од стране Медка. Директрија напада је била цеста Медак — Рибник. Од правца Личког Читлука чападао је, са западне стране, батаљон Бићо Кесић и то са лијеве стране ријеке Лике, обезбјеђујући се од с. Билаја. Батаљон Мирко Штулић добио је задатак да штити напад на Рибник од Медка и железничке станице Билај — Рибник. Батаљон Крбава нападао је из правца жељезничке станице Билај — Рибник, обезбјеђујући се с леђа и бокова.

Наше двије чете, по једна из првог и другог батаљона, брзо су се увукле у сам центар села и изненадно извршиле напад на усташку команду. Тако је 3. октобра 1942. године, око 2 часа, отпочео добро синхронизован, истовремени напад свих наших снага на рибничку непријатељску посаду. Изненађење је било тотално. То је условило брзи и потпун успјех акције.

На јуриш је заузета жандармерија, школа и попов стан који је био најјаче утврђен и припремљен за одбрану. Све је то постигнуто прије него што су усташе и схватиле о чему се заправо ради.

Међу првима бомбе су бацали познати бомбашии, храбри борци, Врпчани, Петар Цонокрак и Стево Ђурчић из прве чете батаљона Велебит. Непријатељ је почео искакати и предавати се без неког озбиљнијег отпора. Петар и Стево нису дочекали побједоносни крај борбе. Кад су у другом наврату бацили бомбе на утврђену зграду поповог стана, одакле су усташе у једном тренутку отпочеле давати отпор, једна бомба се вратила, одбивши се о тврди прозорски оквир и усмртила их обојицу.

До зоре отпор непријатеља био је савладан. Цио напад се толико муњевито одвијао да непријатељ из Билаја, Медка и Госпића није у току ноћи доспио да интервенише. Тек сутрадан, кад је све већ било готово, услиједила је интервенција.

Заробљена су 32 непријатељска војника, а у окршају било је убијено 22. Остатак је, користећи ноћ, побјегао главом без обзира. Заплијењено је око 40 пушака, 1 пушкомитраљез и доста муниције.

Непријатељ је сутрадан отпочео својом артиљеријом тући наше положаје у Рибнику и око њега. Тек послерије подне услиједила је, из правца Билаја, интервенција Италијана и усташа. Тада је Бригада могла истурити своје јаче снаге према непријатељу. Напад је одби-

јен и фашисти су на бојном пољу оставили један минобацач, четири пушке и нешто муниције.

У нападу на Рибник и у одбрани од италијанске и усташке интервенције погинуло је 7 бораца, а неколико их је било рањено.³

Успјеси Треће бригаде обрадовали су наше људе, а непријатеља запрепастиле. Бригада је постала за њега страх и трепет. То доказује слиједећи случај. Када се неколико дана послје Рибника (6. октобра 1942. године) Бригада појавила у Брушанима и Личком Новом, усташе су се из свих села око Госпића разбјежале главом без обзира. Једни у Госпић, а други у Карлобаг.

Дознавши да Италијани припремају офанзиву на нашу слободну територију, Бригада се враћа у своју полазну базу на територију Личког Међугорја. Том приликом онеспособила је водовод у Брушанима, који је снабдјевао госпићки гарнизон водом.

При повратку срушили смо на више мјеста жељезничку пругу Госпић — Грачац.

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИЧКОГ ПУКА ВОЖД КАРАЋОРЂЕ

Штаб I оперативне зоне Хрватске сагласио се са приједлогом штаба Треће бригаде о потреби да се нападну четници у рејону Грачаца. Тај рејон и сам град држали су сем четника и јаке италијанске групе. С времена на вријеме, заједно су вршили исподе на нашу слободну територију. Не могавши с партизанима изаћи на крај, њихови напади, походи и казнене експедиције на нашу слободну територију, сручивали би се на голорук народ.

Ослањајући се на италијанске окупаторске гарнизоне, книнске четнике попа Ђујића, на усташко-домобранске снаге стациониране у ширем рејону Грачаца, грачачке четничке главешине организације су свој пук и назвали га Вожд Карађорђе.

Штаб пука Вожд Карађорђе, са мањим 1,единицама, складиштем муниције и хране, које су добијали од Италијана, налазио се код куће Станисављевића у засеоку Дојића, на самој периферији Грачаца.

Четнички распоред био је око 7—8 км у пречнику. Удаљеност од центра града износила је свега неколико километара. Та групација од око 300 четника, налазила се, у ствари, на спољним обезбеђењима Грачаца, у засеоцима на периферији града, док се у самом центру града налазио јак италијански гарнизон.

Управо због непосредне близине центра града и јаког италијанског гарнизона, напад је требало врло смјело и вјешто извести и разбити испред носа Италијана грачачке четнике. Припреме и напад морали су се извршити у највећој тајности. Читав посао се требао извршити у току ноћи и до сванућа се вратити на свој полазни положај.

Поред поменуте двојице храбрих бомбаша и јунака, Стеве и Петра, погинули су Радучани: Ђуро Милекић и Дане Каленић, затим Богдан Црнокрак и Тодор Пављевић (обојица из с. Врепца). Као водич погинуо је Миле Јурјевић, стари комуниста и шпански борац, родом из Рибника.

При томе је требало спријечити бјекство четника у пл. Велебит, која се на пушкомет надвила над градом. Исто тако требало је спријечити бјекство у центар града ка Италијанима. Задатак није било нимало лак.

План нашег напада био је добро направљен. Главни задатак доbio је батаљон Бићо Кесић, чији борци потичу из тога краја и који познају сваку стопу земље. Правац наступања Биће Кесића је био заиста неочекиван. Батаљон је наступао са западне стране града, неопажено прешао грачачке долове и доспио под Велебит, и са те велебитске стране подишао непријатељу, напао га. Четници су се најмање надали нападу са те стране. И једну и другу страну, личку и далматинску, тог дјела подвелебитског подручја, углавном су, до тада контролисали четници.

Батаљон Мирко Штулић добио је задатак да ликвидира четнике у засеоку Дукићима, а батаљон Велебит да их нападне на Буковом врху, Давидовићима и Подкорини. Батаљон Крбава одређен је за напад на четничку групу у с. Грабу. Овај батаљон је штитио напад са источне стране Грачаца, од Черовца и с. Вучипоља.

Погинуло је око 80, а заробљено 65 четника. Погинуо је и командант четничког батаљона Дане Станисављевић звани Цицвара, који се био прогласио за војводу Лике и Кордуна. Заробљен је био и калуђер Саватије Мажибрада, иначе замјеник четничког војводе попа Момчила Ђујића. Заплијењено је преко 100 пушака, близу 30.000 метака, 400 бомби. Ускоро су се многи сељаци јављали у партизанске редове.

НАПАД НА ВЕЛИКУ ПОПИНУ — ПРВИ НАШ НЕУСПЈЕХ

Крајем октобра 1942. године. Врховни штаб НОБ и ПОЈ припремио је напад на Босанско Грахово, с циљем да у његовом ширем региону разбије четнике и Италијане и чвршће повеже ослобођена подручја Лике, Крајине и Далмације. За извршење тога задатка ВШ је сформирао оперативну групу коју су сачињавали око пет партизанских бригада (1, 2. пролетерска, 2- далматинска и дијелови 4. крајишке, затим 3. личка бригада).

По плану ВШ, Трећа бригада имала је задатак да пресјече пут Книн — Стрмица и да блокира непријатеља у Стрмици. На жалост, Трећа бригада добила је то наређење сувише касно, те није стигла да у томе нападу учествује. Док се Граховска операција одвијала, Трећа бригада је по сопственој иницијативи извршила напад на четнике у Великој Попини у којој је било око 300 четника. На жељезничкој станици Зрмања и Отрићу, V непосредној близини В. Попине, налазило се око 300 Италијана. У с. Вучипољу било је око 100 добро наоружаних и окорелих четника. Све V свему, у в. Попини и у непосредној близини, налазило се око 700 непријатељских војника.

Неповољна околност за нас била је и у томе, што је тајност нашег покрета, то наше важно оружје, овог пута затајило. То је свакако био резултат већег утицаја четника на територији кроз коју смо се кретали. Њихови симпатизери и доушници тачно су и на вријеме јавили четничкој команди наш покрет и приближно су открили наше бројно стање.

Пошто је фактор изненађења овај пут сасвим изостао, четници су на вријеме запосјели врхове и чуке Маглај (1207), Коши (855), Шупље и Лабусово брдо, Мушичији врх, Подљуту и Градину, натјеравши нашу бригаду да раније него што је било предвиђено развије свој борбени поредак. Сем тога, на вријеме су тражили помоћ од Италијана са Зрмање и Отрића и вучипољских четника.

Када су осјетили нашу упорност и приближну јачину, четничка команда није дозволила да их изоловано и појединачно тучемо и ликвидирамо по појединим висовима и котатама. На вријеме је своје снаге груписала и организовала у добро повезану одбрану у центру села и више њега на Градини, Подљути и Мушичлем врху.

У нападу на те непријатељске положаје дошло је до изражаја неколико наших грешака и непредвидљивих околности. Пошто смо, тако рећи на непријатељским предстоажама, били присиљени да развијемо свој борбени поедак, требало је времена да се батаљони поново прикупе, у покрету претстроје и припреме за напад на нове непријатељске положаје на Градини и околним висовима. Услијед велике помрчине, тешког и исшзесијецаног терена, кише и магле, дошло је до закашњења појединих наших батаљона. Због свега тога, напад је почео доста неорганизовано и несинхронизовано.

На главном положају у селу, са Градине и од школе, дочекани смо снажном митраљеском ватром и бомбама. Убрзо је свануо и дан, а главни положаји нису били заузети. Напад те ноћи 28/29. октобра није успио.

За разлику од раније пасивности Италијана, већ у само јутро они су из Отрића интервенисали. Њихови напади на наше обезбјеђење били су праћени јаком артиљеријском ватром. Услијед тога, Бригада је била принуђена да се повуче на нешто удаљеније околне висове, са намјером да сачека другу ноћ ради подузимања новог напада. Али, Италијани и четници нису сједили скрштених руку и нису чекали. Концентрисали су се и довукли своје свеже снаге и подузели енергичан заједнички противнапад на наше нове положаје. Тај напад непријатеља вјештим маневром и комбинацијом одбране и противнапада вјероватно би одбили, да нису, користећи маглу, нашим положајима неопажено подишли стотињак вучипољских четника и изненада нас напали с леђа. Бригада је била присиљена да се повуче у мјесто Срб.

У борбама у В. Попини и око ње имали смо 11 погинулих другова и 15 рањених. Из Срба и околине, и других крајева Лике, Бригада је попуњена са 150 нових бораца и ускоро кренула у правцу Босанског Грахова.

БОРБА ТРЕЋЕ БРИГАДЕ ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА

Трећег новембра 1942. године Трећа бригада кренула је из Срба у правцу Босанског Грахова. Неуспјех оперативне групе наших бригада у нападу на Босанско Грахово имао је за ту територију велике негативне посљедице. Сигурно је требало сачекати да се све наше снаге групишу и изврше бољу припему за напад. Изгледи на успјех би тада били далеко повољнији. Брзоплетост акције спријечила је да

се још крајем 1942. године и почетком 1943. године нанесе четницима у Книнској крајини одлучујући удар. То би довело до ликвидације превласти Ђујићевог утицаја, потпуног распада многих четничких јединица и масовне мобилизације народа у партизанске јединице. Италијански окупатор би већ тада био, нај^ероватније, стјеран на приобални појас или би морао довлачити нове снаге.

По пристизању у рејон Босанског Грахова, наша бригада добила је задатак да врши блокаду италијанског гарнизона у самом граду и отежава комуницирање између њега и осталих гарнизона, у првом реду са Книном. У ширем ретону Босанског Грахова налазило се близу 3000 Италијана и четника.

На положају око Босанског Грахова замјенили смо Прву и Другу пролетерску бригаду. Тада те сформирана Прва и Друга пролетерска дивизија. Управо дан раније, из села Ресановца, гдје се налазио штаб Прве пролетерске бригаде, отишли с^ командант и политкомесар бригаде Коча Поповић и Филип Кљашћ да приме команду над новоформираном Првом дивизијом. Команданта бригаде Милана Курпрешина и мене примили су замјеник политкомесара Прве бригаде Мијалко Тодоровић Плави и Радован Вукановић, који је тада заступао команданта бригаде. Ту, у Ресановцу, срео сам пролетерског пјесника Чедомира Миндеровића, хирурга и шпанског борца дп Мештеровића и друге другове. У штабу су нам објаснили који дио положаја око Босанског Грахова треба од њих да преузмемо.

Сутрадан, заједно са Момчилом Новковићем, тадашњим замјеником команданта бригаде, у селу Тичеву (на планини Шатору) били смо примљени у штабу Друге пролетерске бригаде. Од њих смо требали преузети њихов сектор одбоане. На Тичеву смо били другарски примљени од команданта друге пролетерске бригаде Љубодоага Ђурића, политкомесара Алексе Дејановића, легендарног Лунета Миловановића, тадашњег замјеника команданта бригаде, замјеника политкомесара Слободана Пенезића Коцуна, и начелника штаба, мајора бивше југословенске војске Ђокића.

Кључни и доминантни положај у одбрани Босанског Грахова био је врх Цигељ (1075) и мало даље Билек (1087), који су у ствари представљали превој на комуникацији Босанско Грахово — Книн.

Око јако утврђеног рејона Цигељ дошло је до спороадичних борби по дубоком снијегу и великој хладноћи. Четници су се одржали на тим кључним положајима. Ускоро је дошло до смјене Бригаде која се вратила у Лику.

БРИГАДА У САСТАВУ VI ДИВИЗИЈЕ

Шеста личка дивизија формирана је наредбом Врховног штаба НОВ и ПОЈ број 95 од 22. новембра 1942. године. Први њен командант био је Срећко Манола дотадашњи командант I оперативне зоне Хрватске, иначе шпански борац и официр републиканске армије. За првог политкомесара дивизије постављен је Раде Жигић, дотадашњи политкомесар Групе партизанских одреда Лике. Поред Прве и Друге бригаде у састав дивизије ушла је и Девета партизанска бригада Хр-

ватске, која је својим уласком у састав Дивизије добила и званични назив Трећа личка бригада Шесте дивизије.

Трећа бригада је у вријеме уласка у састав дивизије бројала 1.122 бораца. Од тога су биле 23 жене. Располагала је са 966 пушака, 9 ми-траљеза, 31 пушкомитраљезом и 3 лака бацача. Из једног прегледа бројног стања, из нешто каснијег времена, види се да је социјални састав бригаде био: 975 сељака, 38 радника, 17 занатлија, 24 намјеш-теника, 35 војних лица и 10 интелектуалаца. У интелектуалце су свр-стани и свршени гимназијалци, учитељи и студенти. Чланова КП би-ло је 113.

Милан Баста

НАПАД НА КОМАНДУ ЧЕТНИЧКОГ ПУКА „ВОЖД КАРАЂОРЂЕ“

Прве борбене акције након формирања, 3. личка бригада успеш-но је изводила на релацији Госпић — Грачац. Најпре су нападнута усташко-четничка упоришта у Радучу и Рибнику, где су непријате-љу нанесени велики губици у живој сили и матецијалним средствима. После ових борбених акција бригада се пребацила у рејон котара Гра-чац са циљем разбијања и уништења четничких снага на том подру-чју а који су имали јака упоришта.

Четничке снаге биле су размештене на периферији Грачаца и дуж комуникације Грачац — Граб — Вучипоље. Команда четничког пука „Вожд Карађорђе“ налазила се у с. Дојићи источно од Грачаца. Да би јединице бригаде успешно извршиле постављене задатке ос-новна претпоставка била је: тајност, изненађење и ликвидација ко-манде четника који су се налазили у с. Дојићи. За извршење овог за-датка одређен је 2. батаљон „Бићо Кесић“. Пред извршење напада батаљон се налазио у Томин Гају — заселак Тупале. У извршењу овог задатка батаљон је требао извршити неколико радњи, као што су: извести ноћни марш у дужини око 20 километара, неопажено савла-дати комуникације које је држао непријатељ: цесту и ж. пругу Шти-када — Грачац — Ловинац, цесту Грачац — Обровац, затим ж. пругу Грачац — Церовац и тек онда је могло доћи до изненађења и тајно-сти напада.

По плану напад на непријатеља је требало извести 24. октобра 1942. године у 02,00 часа. Доласком батаљона у полазни рејон извр-шене су све припреме: издата заповест, одређени бомбаши — добро-вољци, водичи који су познавали терен и друго. Око 22,00 часа 23. октобра, батаљон је кренуо ка објекту напада. Колона је кренула уз брдо Ресник чија је висина 1.150 метара. На врху узвишења борци су се кратко одморили. Старешине су се са водичима договарали како што успешније савладати прву прешзеку. Потом те батаљон кренуо пиз западну падину Ресника. Како те земљиште стрмо и каменито, под ногама бораца камење се обрушавало, па је тешко било одржа-вати нечујност кретања.

Са чела колоне шапатам је преношено наређење — сви оорци који имају ципеле да их изују и иду у чарапама до преласка пруге и цесте. Наређење је извршено без икаквог поговора. Успешно смо савладали прву препреку. Колона батаљона је потом кренула преко штикадских мочвара. Стигли смо до друге препреке, цесте Грачац — Обровац коју такође неопажено прелазимо. Затим смо кренули уз стрме падине Велебита. Ниже од нашег правца кретања је железничка пруга на којој се налазило неколико вактарница у којима су Италијани имали своје страже и обезбеђење. У близини к. 740 цркве и пећине Св. Марко спустили смо се ка жељ. прузи коју смо успешно савладали. Даље смо се кретали кроз грачачко поље — долове, приближавајући се објектима напада.

На полазни положај батаљон је стигао на време и неопажено. Старешине јединица издали су допунска наређења и упутства борцима. Продужили смо даље покрет. На челу колоне су се кретали бомбаши које је предводио Момир Ракић. За њима је ишла 1. чета. Сасвим смо се приближили сеоским кућама у којима се налазила команда четничких снага.

Прва чета се развила у стрељачки строј. На десном крилу се налазио 1. вод са командиром Нином Совиљем, до њега 2. вод чији је командир био Илија Маричић, а на левом крилу кретао се 3. вод са командиром Илијом Обрадовићем. Испред нас налазило се доста камених ограда, што нам је омогућавало да се скривено приближимо непријатељу. Бомбаши су пришли у непосредну близину кућа. Виде стражара како се шета на стражарском месту. Чују га како певуши. Разумели су и песму коју је певао: „Стаљинград нам сузе лије, Стаљинграда више није. . .” У том певачком заносу и кретању приближава се близу зида где су били наши бомбаши. Скочилр су на њега и савладали га тако брзо да није успео ни пушку с рамена да скине. Бомбаши су сада несметано кренули првим кућама. Побацали су бомбе и отворили ватру и направили дар мар у Команди четничког пука.

Како је мој вод био на левом крилу према Грачацу, изненађени и дезоријентисани четници су бежали према граду тражећи спас код Италијана. Али, нашом ватром у том су били спречени. Овим правцем бежао је и четнички командант Дане Стојисављевић Цицвара. Том приликом је рањен. Није могао даље да бежи, па је, да не би пао жив у наше руке, извршио самоубиство. Наш вод је наишао на њега. Командир вода Обрадовић је скинуо са команданта четничког пука опасач са реденицима за муницију који је био израђен специјално за четничког команданта.

За разбијеним четницима настала је потера. Неки су се одмах предавали. Други су се покушали сакрити у разна скровишта. Један од таквих је нађен у подруму једне куће. Био је то Ђујићев заменик, калуђер из манастира Крупа. Звао се Саватије Мужибрада.

У Дојићима је заробљено доста пушака, муниције и другог ратног материјала. Требало је брзо радити и што више овог материјала изнести на слободну територију. Сандуке муниције и друге теже предмете носили су заробљени четници уз пратњу наших бораца. Сад смо се кретали према Кокирни и Црном врху. Заробљени стражар

„певач“ жив и неозлеђен носио је сандук муниције. Био је из околине Грачаца. Цела његова породица била је на стпани НОБ. Пратио га је Буде Ђатовић. Уз пут га је терао да му пева ону песму која га је довела да буде заробљеник.

У току дана батаљон „Бићо Кесић“ се вратио у полазни реон Тупале. У току ове акције нисмо имали губитака. Народ и омладина Тупала и околних села у великом броју су дошли да виде те брадате и несретне издајнике — италитанске слуге. Тешко је било сачувати заробљене четнике од народног револта и гнева да их на лицу места не линчују. Пред вече, пред народ је изведен калуђер Саватије ког је чувало неколико бораца. Командант Мане Брека каже Саватији да гласно изговори да га народ чује, народе што сам ја заслужио, Саватије је понављао: „Народе што сам ја заслужио“? Присутни су му одговорили „Смрт, вешање“. Појединци су покушавали да га бију, али им то није било дозвољено. Заробљени четници предати су вишој команди и са њима је поступљено како је то ситуација захтевала.

Божо Тојагић

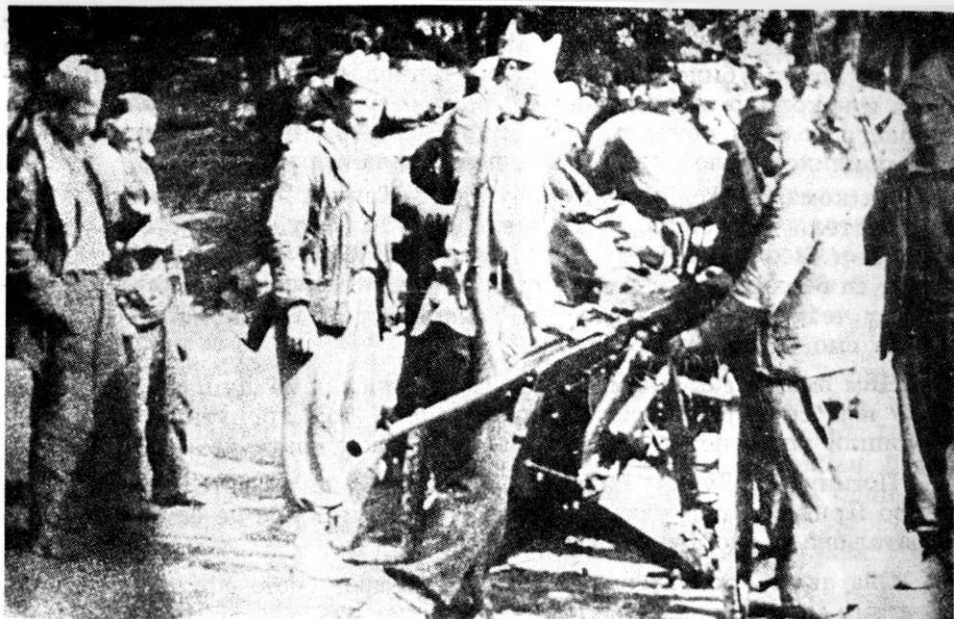
БОРБА КОД ШИМЕЛИНЕ КУЋЕ

Послије повратка са Србског кланца и Љубине пољане, где смо учествовали у ослобођењу устаничког места Срб, батаљон Гаврило Принцип, почетком априла 1942. године, запосео је цесту Удбина — Ловинац контролишући кретање непријатељских снага ова два усташко-италијанска гарнизона. Разлог запосједања овог положаја био је тај што се оправдано претпостављало да италијанско-усташке снаге из Госпића и Ловинца допремају храну и други потребан материјал опкољеном усташком гарнизону на Удбини.

Одмах по доласку на овај положај, једна група бораца 1. чете сачекала је у засједи моторизовану колону Италијана и усташа и надела им осјетне губитке у људству и материјалу. О овој акцији постоји аутентичан извјештај који овако гласи:

„... Тако је дана 8. ашшла једна десетина батаљона Гаврило Принцип напала једну колону од 14 камиона, 2 тенка, једног мотоцикла и једног путничког аутомобила на путу Удбина — Тушице, код Шимелине куће. Том приликом успјело је тој десетини да поубија 50 непријатељских војника, спали 4 камиона који су били натоварени даокама и другим материјалом. Уништен 1е такође и мотоцикл. Остали камиони успели су да измакну под заштитом тенкова који су их пратили. У тој борби погинуо је један наш партизан који је 1'уришао на непријатељске камионе. Заплењено је 8 италијанских пушака, 2 пушкомитраљеза, једна торбица, 4 бомбе и 1.500 метака“. (Зборник V. 4. 45—46).

Припрема за ову акцију била је кратка и једноставна. Ноћ пре цоласка, после добре вечере у селу Ондић, командант батаљона Милојко Ћук и комесар 1. чете Љубо Кнежевић одлуче да формирају

Г р у п а бораца одреда „Велебит“ разгледа заробљени тешки митраљез код Госпића
 ј у л а 1942. године

једну групу бораца за ноћно извиђање кретања непријатељских снага и евентуално изведу неку ефикасну акцију и заседе. Пред постројеном четом командант је затражио добровољце. Борци су одмах расули строј чете и сви се окупили око команданта са дигнута два прста изнад главе, као ђаци око учитељице. По стећању још живих бораца ове десетине, прва десетоолица имала су срећу да уђу у састав ове групе. То су: Савица Јапунџић и Божо Бајгут, оба митраљесца, Никола и Момир Ракић, два брата, Никола Ђук „Бакулица“, Милош Опачић, Илија Бабић Ићко, Душан Радаковић Решић, Милош Даутовић, Ђуро Шербечија и ЈБубо Кнежевић — вођа групе.

Група је 8. априла, у раним јутарњим сатима, заузела погодан иоложај код Шимелине куће, у непосредној близини спаљеног села Курјак. Засједа је постављена на једном камењару изнад цесте, око 40 метара даље од пута. Одступница је планирана према Средњој Гори, у супротном правцу одакле је десетина дошла.

Мрачна и прохладна ноћ уступила је место прољетном магловитом јутру. Моторизована колона чула се из даљине. Почела је да се спушта вијугавим путем са Удбине у правцу заседе. Брујање камионских и тенковских мотора приближавало се све ближе и ближе.

Колона камиона и пратећих возила: 2 тенка, као претходница, путнички аутомобил у средини колоне и два моторбицикла од којих један на зачељу, а други на челу колоне, стиже на домет камена из руке, а нас је само десеторо.

Командир групе је у последњи час, одлучио да се пропусте тенкови и „одреже“ део колоне, 4 до 5 камиона и да се они униште.

Отворили смо пушкомитраљеску ватру на камионе. Они су застали. Из њих је поискакала војска и почела да бежи у правцу чела колоне, које је било под заштитом тенкова. Два наша пушкомитраљеза и неколико пушака обасипали су бегунце, око заустављених камиона, и то баш оружјем и муницијом италијанске војске, заплењеном приликом ослобођења Срба, десетак дана раније.

На команду Тешића „Ура, јуриш!“, Тешић, Ићко, Никола и Ђуро полетели су у правцу заустављених камиона. Ићко је био професионални шофер, а Ђуро машинбравар. Брзо су пронашли резервну канту са бензином и ова четири камиона, натоварена даскама претворили у четири велике буктиње. Тенкови су се окренули према зачељу па смо се повукли.

Чим смо се сакупили видели смо да нам нема Душана. На ттозив, нико нам се није одазивао. Знали смо. У том тренутку тенкови су заобишли упаљене камионе и скоро да нас ухвате на нишан.

Погинуо је Душан Радаковић Тешић борац 1. чете батаљона Гаврило Принцип, партизан, пример за углед и понос не само чете, него и батаљона и свога родног села Брувна.

Ова акција је интересантна не само због своје ефикасности, већ због тога што је она била типично партизанска.

Братили смо се 9. априла у зору. Било је жалости и радости. Жалост и туга за погинулим другом, а радост што су остали борци дошли без и једне ране. Радост што смо нанели осетан губитак непријатељу у људству и материјалу.

Ђуро Шербеџија

МЛАДОСТ ДРУГЕ ЧЕТЕ БАТАЉОНА „КРБАВА“

Душан је имао дванаест, Бошко тринаест, Јоцо шеснаест и ниједан од њих четрнаесторице, колико их је било у чети није био старији од Јоце. Овде, дакле, није реч о омладинцима већ о дечацима. Били су још голобради, благог дечачког осмеха и погледа, решени да крену у борбу за слободу, за боље сутра. Већина од њих је била неухрањена, али кошчата и снажна деца. Поглед им је понекад лутао, као да траже топли родитељски дом. Али, се у том погледу могла сагледати сва одлучност да устрају у својим намерама, да постану и остану прави и храбри борци.

Нису ови дечаци заједно пристизали и нису се међусобно познавали, осим ако су били из истог села, али су сви били чврсто решени да остану. У овим тренуцима њихове одлучности нису помагала ни командирова уверавања и наговарања да се врате кући, да су премлади и недовољно јаки за ратнике и тешке задатке који су пред њима стајали. Јер, деца њихових година и узраста место је код родитеља.

Међутим, сва убеђивања, па и претње и застрашивања нису помогли да они промене своју одлуку. Остали су у јединици. Одмах по

доласку у чету нису обављали послове који би били примерени њиховом узрасту и снази, нису чак били ни курири. Постали су прави борци — ратници. Вољом и преданошћу су упијали војничко знање и вештину партизанског ратовања. Невероватно брзо постали су вижљастии, неустрашивии, храбри и сналажљивии борци. Како онда да их заборавимо? Сваки од њихових сабораца у сваком тренутку може лако да их наброји, то су: Баста Дане Душан, рођен 15. 04. 1925. год. у Средњој Гори; Цвијетићанин Раде Дмитар, рођен 10. маја 1925. године у Висућу; Цвијановић Буде Ђуро, рођен 14. априла 1925. године у Крбави; Чорак Дане Новак, рођен 14. јануара 1926. године у Крбави; Делић Стеве Стеван, рођен 2. априла 1926. године у Бјелопољу; Ђаковић Дане Никола, рођен 11. јуна 1925. године у Могорићу; Ђаковић Илије Ђуро, рођен 11. јуна 1925. године у Могорићу; Ђерић Буде Славко, рођен 27. јануара 1926. године у Врелу код Коренице; Мандић М. Јоцо, рођен 1. јануара 1925. године у Јошану; Перић Петра Бошко, рођен 1. марта 1927. године у Толићу, Смиљанић Николе Лука, рођен 19. октобра 1925. године у Крбави; Шајиновић Ђуре Душан, рођен 24. фебруара 1929. године у Шврачковом Селу; Жигић Ђуре Милан, рођен 15. септембра 1925. године у Бјелопољу и Вурдеља Миле Вујо, рођен 14. новембра 1925. године у Шврачковом Селу.

Како су се ти младићи оспособљавали, наоружавали и постајали партизани, показаће овај пример.

Почетком устанка 1941. године тринаестогодишњем гимназијалцу Бошку П. Перићу било је јасно да ако се не прикључи устаницима, може само dospети под опаки усташки нож, као и то да без оружја нема борбе. Знао је и то да његов комшија Јуре Стилина, већ регистрирани усташа има пушку. Одлучио је и он да се домогне те пушке рачунајући при томе да ће се изложити великој опасности, не само себе него и мајку и сестру. Након брижно извршене припреме успева у намери и с пушком у загрљају прелази у суседно село Меквињар, које је већ било укључено у устанак и створило свој партизански одред. Крађа и починилац били су ускоро откривени. Јурин син, такође усташа, за одмазду хоће да убије Бошкову мајку и сестру. Јуре им је спасио живот, не дозволивши сину да изврши своју намеру.

У седмом или осмом месецу 1942. године у чету је дошао Баста Д. Душан, младић ситан, слаб али одлучан. С обзиром на његову физичку развијеност, командир чете настоји да га наговори да се врати кући, што је он одлучно одбио. Првих дана одређиван на стражу са старијим друговима да се обучава. Та обука је кратко трајала. Он се брзо осамосталио. Већ у деветом месецу 1942. године наша чета, заједно са другим јединицама, нападала је усташе у селу Брушани код Госпића. На правцу нашег напада, усташка посада једног бункера, ограђеног бодљикавом жицом, давала је жесток отпор. По наређењу командира чете Милоша Чанковића, тешким митраљезом и са два пушкомитраљеза требало је неутралисати ватру из бункера, а два добровољца са бомбама ликвидирати отпор усташа. Јавили су се Грбић Милан и Смиљанић Мане, али са њима је кренуо и Баста Душан иако му је командир бранио да иде са бомбашима. Кад су се њих тројица допузила до жице прва двојица се нису могла провући кроз ограду

без алата за сечу жице кога нису имали, па се Душан онако слаб и танак провукао кроз жицу као змија, допузео до бункера, бацио бомбе и само ликвидирао отпор усташа.

У новембру 1942. године тражени су добровољци — бомбаши за напад на брдо Цигељ код Босанског Грахова на коме су се налазили Талијани и четници. Цигељ је био ограђен бодљикавом жицом. Међу првима су се пријавили Димитар Цвијетићанин и Славко Ђерић — „Брацо“ који је био руководилац СКОЈ-а у чети. Славко је био рањен у овој борби ручном бомбом.

Септембра 1943. године у борби са усташама, у Широкој Кули код Госпића, Лука Смиљанић политички делегат вода, вратио се по рањеног друга да непријатељу не падне жив у руке. Извлачећи рањеног борца и сам је био теже рањен, те је након неколико дана подлегао ранама.

Неки од ових младића били су склони дечијим несташлудима. У томе се нарочито истицао Душан Шајиновић. Једног дана у лето 1943. године старешина га је пустио кући да посети породицу. Од куће се зратио љут и нерасположен, тако да неколико дана није хтео ни са ким да разговара. На питање другова што му се десило, одговорио је: „Код куће сам имао велике неприлике. Нашао сам непокошено жито. Питао сам тету зашто није тражила помоћ од МНОО. Рекла ми је да је помоћ тражила, али да су јој одговорили да они помажу само породицама бораца. Када им је тета рекла да и она има борца они су казали: какав је тај борац. Отишао сам у МНОО, и срећа је нисам могао открити тко је то рекао какав сам ја борац, јер тај сигурно не би добро прошао. Али, је сутрадан жито било покошено и слабом борцу. Враћајући се у јединицу, навратим у Команду места Подлопача да се пожалим на МНОО, на њихов неправилан однос према мојој породици. Ту сам доживео другу неугодност. Стражари и други, видевши на мени леп, нов карабин, траже га у замену за стари. Ако карабин не дам добровољно, они ће ми га отети. Видевши да говоре озбиљно, измакнем се неколико корака, напуним карабин и упитам: „Ко би то носио мој карабин“? Нико се није јавио.“

Ови младићи, су у свим окршајима били међу првима. Јуришали су на непријатеља и без команде за јуриш. Многи од њих су убрзо постали командири и комесари у својим јединицама. Међу првима Новак Чорак, Стеван Делић, Бошко Перић, Славко Ђерић, Ђуро Цвијановић, затим храбри и поверљиви курири Милан Жигић и вешти извиђачи какав је био Никола Ђаковић.

Тројица од њих положило је своје животе за слободу отаџбине: Стеван Делић, Бошко Перић и Лука Смиљанић.

Димитар Цвијетићанин, Ђуро Цвијетићанин, Новак Чорак и Славко Ђерић су носиоци „Партизанске споменице 1941. године“.

Једанаесторица преживелих су прешли ратни пут б. личке пролетерске дивизије „Никола Тесла“. Већина их је после рата остала у активном саставу ЈНА.

Мане Смиљанић

У септембру 1942. године 3. личка бригада била је у селима испод Вребачке стазе. Са тог простора поједини батаљони су изводили офанзивне акције на непријатељске посаде дуж железничке пруге Госпић — Грачац. Један од таквих напада, бригада је извела 3. октобра 1942. године на усташко упориште у Рибнику.

На насеље су нападали 1. батаљон „Велебит“ и делови 4. батаљона „Крбава“. Задатак је био да се ликвидира усташко-жандармеријска посада и ослободи Рибник.

У склопу ове акције, 2. чета батаљона „Крбава“ под командом Милоша Чанковића и комесара Дане Радаковића добила је задатак да поседне положаје између железничке пруге и реке Лике и да спречи евентуални продор непријатеља из Билаја и Госпића.

На извршење задатка јединице су кренуле после пада мрака. Батаљони су се кретали преко Личког поља које је било обрасло високом папрати и ретким жбуњем. Ноћ је била ведрa, топла и тиха. Тишину су повремено реметили појединачни усташки пуцњи са оближњих положаја. Та пуцњава добро нам је долазила, јер се непријатељ на тај начин демаскирао, тако да смо тачно знали где се налази.

Наша Друга чета се кретала у колони по један. Са мном у десетини која се кретала на челу чете налазили су се Милош Бараћ, Милан Банић, Дане Зорица, Сава Бараћ, Ђуђа Јајић, Брато Вејиновић, Милан Вејиновић, Мане Смиљанић и Никола Чорак — Видовић.

Да би чета што успешније извршила задатак за водича је ангажован Милан Јурјевић — Шпанац родом из Рибника.¹ Чим смо стигли у непосредну близину пруге командир чете је наредио кратак застанак, док претходница не испита правац куда чета може неопажено проћи до одређеног положаја за одбрану. У извиђачку патролу је одређена група бораца са којом се кретао и Милан Јурјевић. Извидница се кретала плићим удубљењем. Испод пруге смо прошли кроз подвожњак који се налазио на правцу нашег кретања. Пошто смо неопажено прошли испод пруге, брижљиво смо испитали земљиште до десне обале р. Лике. Патрола је дала знак чети да може и она истим правцем проћи и запосести положај. Затим се патрола упутила на извиђање у правцу Рибника. Али, после пређених педесетак метара иза тедног грма патрола је наишла на усташке положаје који су из непосредне близине отворили ватру на наше борце. Један метак је погодио Милана Јурјевића. Покушали смо му указати прву помоћ, али све је било касно. Прострел кроз груди био те смотоносан. Крв му је ишла на уста и нос, тако да му није било спаса.

Убрзо после овог сукоба са усташком патролом отпочела је жестока борба у самом Рибнику. За кратко време батаљон „Велебит“ и

¹ Милан Јурјевић је по занимању био берберски радник. Пре другог светског рата је постао члан КПЈ. Учесник је шпанског грађанског рата. У време капитулације Краљевине Југославије вратио се у родну Лику. До дизања устанка 1941. године илегално је живео у свом родном селу. После дизања устанка прешао је на слободну територију Врепца, Завођа, Павловца и Могорића, учествујући у раду руководства устанка у овим селима.

делови батаљона „Крбава“ ликвидирали су непријатељске снаге које су се налазиле у овом месту. У руке наших бораца пао је богат ратни илен. Убијено је више усташа и жандарма. Заробљено их је 22, од којих су неки строго кажњени за злочине извршене над недужним српским народом.

У раним јутарњим часовима 4. октобра из Госпића су упућене јаче непријатељске снаге у правцу Рибника. Кретале су се доста слободно и самоуверено, иако нису знали да ли се у Рибнику налазе усташе или партизани.

Кад су непријатељски предњи делови дошли до испред положаја наше 2. чете, по команди Милоша Чанковића на њих је отворена изненадна и снажна пушчана и митраљеска ватра. У том првом сукобу непријатељ је претрпио осетне губитке и стао.

Око 12 часова јаче италијанске снаге и злогласна усташка бојна Делка Богданића, потпомогнуте оклопним возом и бацачима извршиле су нови снажан притисак на положај чете. Оклопни воз је стао на прузи у непосредној близини 3. вода који је штитио десни бок чете. Тако је непријатељ са фронта а оклопни воз са десног бока отворио ватру по борбеном распореду чете.

Међутим, и у таквом нападу борци чете јуначки су се држали и одолевали свим налетима усташа и Италијана. На такво њихово држање утицала је и чињеница што није било никаквих услова да се изврши повлачење преко брисаног и откривеног простора пред далеко јачим непријатељским снагама. Тако је чета била присиљена да организује одсудну одбрану. Како је 3. вод био наслоњен на железничку пругу, прихватио је борбу са оклопним возом и прецизним гађањем затворио му је све отворе — пушкарнице присиливши га на повлачење. У овако деликатној ситуацији дошла је до пуног изражаја правилна процена ситуације и хладнокрвност командира чете, који је одлучио да се одступи већ да пружи непријатељу одлучан и жилав отпор.

После повлачења оклопног воза, морал бораца 2. чете још више је порастао. Непријатељ је у току дана извршио неколико узастопних напада, али су сви одбијени.

Цело време усташе и Италијани су тукли положај чете минобацачима и тромблонима. Али, због врло блиског одстојања наших бораца и непријатеља, највећи број минобацачких мина није погађао циљ нити су постизале жељени ефекат.

Негде око 16 часова усташе и Италијани кренули су у нови напад. У њиховом стрељачком строју посебно се истицао један њихов старешина. Видећи да се ради о непријатељском официру, командир чете Милош Чанковић прецизно је нанишанио и убио усташког командира. Одмах затим усташе су залегле на линији на којој су се затекли.

У овој борби истакли су се сви борци 2. чете. Ипак, због своје улоге коју су одиграли посебно су се истакли нишанџија тешког митраљеза Дане Цветићанин Баук и пушкомитраљезац Дане Радованац и Илија Вејиновић. Поред командира чете Милоша Чанковића на висини задатка били су и сва три командира вода Милан Адамовић, Милан Вукмировић и Исо Бараћ.

Интересантно је да поред врло интензивне и маоовне ватре коју је непријатељ усмерио на 2. чету нико од бораца није погинуо. Само их је неколико лакше рањено. Команиру вода Милану Адамовићу, једно зрно је прошло кроз капу и огребло га по темену. После ове борбе борци су се шалили на рачун свог командира. Говорили су да Милану ни усташки меци не могу ништа, јер рикошетирају од његове главе. Милан Адамовић храбро је гогинуо у јуришу на Италијане на Плочанском кланцу за време 4. непријатељске офанзиве јануара 1943. године.

Пред залазак сунца непријатељ је извео свој последњи јуриш, који такође није успео. Мада је код наших бопаца муниција била на измаку, командир чете Милош Чанковић је одлучио да се чета не повлачи већ да пређе у противнапад. Та одлука се показала исправном. Чета је извршила силовит противнапад и присилила много јачег непријатеља да се у паници и нереду повуче са бојишта. Доста непријатељских војника бежећи остављао је оружје и другу опрему. Чак су оставили и своје погинуле и рањене војнике. Чета је заробила доста оружја, чак и један минобацач 50 мм који је био прво „тешко“ сружје у нашем батаљону.

Након покупљеног ратног плена и успешно извршеног задатка чета се повукла са положаја. Са собом смо понели и погинулог Милана Јурјевића. Донели смо га до рибничке цркве где је сахрањен — Друга чета је потом отишла у с. Почитељ.

За успешно извршење овог задатка Штаб 3. бригаде одао је признање борцима и старешинама 2. чете похваљујући их за изванредну храброст и јунаштво ког су испољили.

Ђуро Бековић

САМОИНИЦИЈАТИВА КОМАНДИРА МИТРАЉЕСКОГ ОДЕЉЕЊА

У првој половини септембра 1942. године 1. чета 1. батаљона 3. личке бригаде бранила је положај у Доњим Барлетима на линији Црнкуша, мост на реци Јадови и засеок Рајшићи. Чета је спречавала продор Италијанима и усташама у правцу Врепча. Како је истовремено очекиван напад на Вребац и од Рибника, командир чете Симо Тодорић оставио је посаду тешког митраљеза „Бреда“ на Влашком брду, са задатком да штити село од евентуалног напада и са тог правца.

Командир митраљеског одељења Илија Новковић је ослушкивао ехо борбе коју је чета водила у Доњим Барлетима. По густини ватре оценио је да чета води жестоку борбу. Како до напада од Рибника није дошло, самоиницијативно је одлучио да притекне у помоћ чети. У том циљу наредио је да се митраљез пребаци на Комњеновачу, узвишење у Личком пољу, које се налазило бочно и нешто позади у односу на непријатељске снаге које су нападале положат чете. Чим је одељење посело положај командир Илија је наредио да се отвори ватра по непријатељу.

Осетивши опасност са десног бока Италијани и усташе су се у нереду почели повлачити према Билају и р. Лици. У овом нападу непријатељ је претрпио осетне губитке. После завршетка борбе командир чете Симо Тодорић је похвалио командира митраљеског одељења због самоиницијативе коју је испољио у борби. Поред осталог, он је том приликом рекао: „Лако је бити командир таквим борцима“.

Владо Божић

НАПАД НА ЛОВИНАЦ ✓

Штаб 6. личке дивизије је планирао напад на Ловинац и засеокте општине на Божић, 25. децембра 1942. Преко двадесет села и заселака ловиначке општине насељено је хрватским живљем, не рачунајући устаничка српска села Плочу, Кик и село Ђњатовићи. У свим хрватским селима те општине власт су држале усташе. Рачунало се да ће се разбијањем усташких упоришта створити услови за долазак нових бораца, хрвата, у партизанске јединице. пошто их је још увек било мало у партизанима, а људски потенцијал општине био је велики (У време формирања 3. личке бригаде, која је бројала око 1100 бораца, било свега четири Хрвата).

У време напада Ловинац је бранила бојна (батаљон) од око 500 усташа и домобрана, село Смокрић сатнија (чета) од 150 усташа и домобрана, на железничкој станици у селу Ричице налазила се чета Талијана — око 180 војника, оружничка постаја (жандармеријска станица) са 14 оружника (жандарма) и око 30 до 40 наоружаних цивила, углавном, припадника усташа. Железничку станицу Ловинац поседала је чета Талијана, а брдо Цвитушу (непосредно поред железничке станице) браниле су усташе. У свим овим упориштима било је, укупно око 1100 до 1200 непријатељских војника, не рачунајући наоружане цивиле којих је било скоро у свим селима и засеоцима ловиначке општине.

Друга бригада је нападала Ловинац, Цвитушу и железничку станицу, а 3. бригада добила је задатак да ликвидира непријатељева упоришта у Смокрићу, на брду Височица, и селима Ричице, Матовновићи, Здунићи и у Гудури, да спречи интервенцију Талијана из Грачаца. Пре почетка 3. бригада се налазила на широком простору, али у полукружној основици у односу на објекте напада, размештена по батаљонима: 1. батаљон Велебит у селу Клапавице, 2. батаљон Бићо Кесић у Брувну, 3. батаљон Мирко Штулић у селу Комић и 4. батаљон Крбава у селу Ондић.

У току припреме за напад одржани су састанци са члановима КПЈ и СКОЈ-а, а одржавани су и четни састанци са свим бооцима. На свим састанцима говорило се о озбиљности акције. Ово је једна од значајнијих акција уласка у хрватска села ловиначке општине, од које се очекује, после разбијања непријатељевих упоришта, долазак нових бораца — Хрвата у партизане. Наглашено нам је да то становништво, до сада, није имало контакт с партизанима, па да се морамо

пошашати како долакује правим партизанским борцима и да у контакту с тим становништвом сваки борац мора објашњавати циљеве наше борбе. У центру ловиначке општине налазило се село Ѓњатовићи. Ловиначке усташе су још пре устанка — почетком јуна 1941. године, ухапсиле 13 најугледнијих људи из села Ѓњатовића и исте ноћи их убили у селу Радуч. Другог августа 1941. године исте усташе извршиле су тотални покољ у овом селу. Врло мали број становника успео се спасити избегаваши у села Брувно, Радуч, Кик и Плочу, а неколико њих је пребегло преко Велебита у Далмацију. Иза њих је остало мртво село — опљачкано и пусто.

Од избеглих становника, пред акцију, у строју 3. личке бригаде било је 14 Ѓњатовића: у батаљону Бићо Кесић Душан Магачин, браћа Дане, Буде и Душан Јове Црног; у батаљону Мирко Штулић Марко — Јоца, Ђуро — Гука, Никола — Буре, браћа Дане и Миле и сестра им Милка — Ицанови и Никола Дмитрешилов; у батаљону Крбава браћа Петар — Перац и Сава — Сакан и Ђуро — Ђуркан; без обзира што су сви Ѓњатовићи од првих дана у партизанима, политички комесари су били опрезни. Помишљали су да би неки од ових бораца могли посегнути за осветом када у току борбе наиђу на гробове својих мајки, очева, браће, сестара, жена и деце разбацане по двориштима и њивама, када виде своју имовину опљачкану. Ето, то је био разлог за политичке комесаре да по батаљонима сакупе Ѓњатовиће и са њима обаве посебне припреме. „Другови Ѓњатовићи. . . говорио је Марко Орловић помоћник комесаоа батаљона „Мирко Штулић. . . када почне напад и заметне се борба, а ви наиђете на гробове својих фамилија, може се изгубити мера па да страда неко од поштених Хрвата. . .” Од укупног броја Ѓњатовића половина те била у овом батаљону чији је део и прошао преко села Ѓњатовића.

Одређено је да напад отпочне 25. децембра 1942. године у 17.00 часова. Батаљони су кренули из својих рејона. Требало је прећи Ресник и планински венац између Рескина и Троуре (ТРОВРХ), преко кога није било ниједног колског пута. Батаљони су у селима из којих су полазили узели водиче који нису најбоље познавали стазе преко овог гребена, па је у току покрета било задржавања. Тако се догодило да су батаљони који су кренули из Клапавица и Комића истовремено напали брдо Височицу код Смокрића. Усташка посада на Височици осетила је напад па је побегла, а ова два батаљона сч истовремено извршила јуриш са две стране. Брзо су се споразумели те међусобних жртава није било. Чувши пуцњаву на Височици, усташко-домобранске посаде у Смокрићу и другим околним засеоцима, побегле су према Ловинцу, а неки су бежали преко Јеловог Кланпа, Расоје и Церја ка Св. Року. Они што су бежали у Ловинац налетели су на јединице 2. личке бригаде и лошије су се повели. Батаљон Мирко Штулић брзо је заузео села Смокрић, Здунићи и Пиплицу, што му је и био задатак. Било је спорадичне пуцњаве са заосталим и разбежалим усташама у сваком од тих села, али то није представљало озбиљнији отпор. Неколико усташа запуцало је из куће Дујкана Шарића у Смокрићу. Трећа чета је пурнула, а усташе су побегле у мрак. Стари Дујкан изашао је пред кућу збуњен и још не знајући која му је војска око куће. Када је угледао партизана, онако лоше и шаролико обучене, гласно је помислио. . . „какви су ово распасани. . .” Један

од партизана из мрака одговорио је „нисмо ми распасани, ми смо народна војска друже“. Дујкан изненађен што га је неко чуо, па је тако уплашен махинално поновио и додао. . . „народна војска — пругу рушите, а пешице идете, али ви то боље знате. . .“ и брзо се повукао у кућу, знајући да му је млаћи син усташа и злочинац, па је ваљало избећи даљи контакт са непознатим партизанима. Још исте ноћи у Смокрић је дошао штаб 3. бригаде и сместио се баш у кућу Дујкана Шарића, па је збијана шала на рачун првог Дујкановог упознавања са партизанима.

У исто време 1. и 2. батаљон заузели су села Матијевиће, Матовновиће и Ричице и железничку станицу у њему, избили на пругу и прекинули сваку везу између Грачаца и Ловинца. Сутрадан и наредних дана Талијани и усташе су покушавали да се пробију од Грачаца према Ловинцу, али су батаљони успешно одбили сваки њихов покушај пружања помоћи Талијанима и усташама у Ловинцу.

Поред усташко-домобранских посада, по кућама у селима налазило се доста домаћих усташа који су дошли да славе Божић. Један део се разбежао према прузи и Ловинцу, а добар део се склонио у својим селима рачунајући да ће ове борбе брзо проћи и партизани се повући. Били су сигурни да партизани немају ослонца у, овим селима а дужи боравак. Сутрадан је наређен претрес по селима ради хватања заосталих и скривених усташа. Село Здунић претресао је батаљон Мирко Штулић који га је и заузео претходне ноћи. Из овог села било је неколико злогласних усташа, међу којима Матешин Здунић, Иво Здунић, Фране Здунић и Иво Пеиновић. Последња двојица ухваћени су првог дана, а Матешин је у ноћи за време напада зграбио део божићне печенице, побегао у поље и сакрио се у стог сена. Два дана и две ноћи није знао, нити се могао обавестити, о партизанима. Трећи дан је ухваћен 1fd куће. Када је V штабу бригаде упитан зашто је дошао кући изјавио је . . . „када сам појео месо са плећке од печенице видео сам да је плеће „чисто“ и сматрао сам да ми се неће ништа догодити. . .“

Трећа бригада је наредних 5—6 дана успешно држала заузете положаје и одбијала све покушаје Талијана и усташа да дуж пруге продру од Грачаца према Ловинцу. Талијанска команда је вероватно закључила да су јој слабе снаге у Грачацу, па су из Госпића кренуле јаке снаге које су успеле да потисну 1. бригаду код Радуча и тако се споје са грачачким гарнизонам. На тај начин су 1. и 2. батаљон 3. бригаде били присиљени да се повуку од пруге преко Ресника ка Брувањским селима, а 3. и 4. батаљон су остали у Смокрићу.

Трећа бригада је успешно извршила задатак што јој је признао и штаб дивизије. Извесно разочарење доживели су политички комесари који су у припремама за напад на села ловиначке општине говорили како ћемо са подручја ове општине добити нове борце — Хрвате, који сада трпе под усташким режимом. Али, упркос, боравку партизанских јединица у овим селима од 5 до 15 дана, нико од месног становништва није дошао у партизане.

Никола Ђатовић

После успешно изведеног напада на снаге четничког пука „Вожд Карађорђе“ у околини Грачаца, 3. бригада 6. личке дивизије пребацила се у шири рејон Велике Попине. У нападу на ово место, са његове западне стране, учествовао је и 1. батаљон „Велебит“. Како су четници били благовремено обавештени да ће бити нападнути дочекали су нас са добро организованом одбраном. Борба је вођена 28. октобра 1942. године готово цео дан. И поред свих наших настојања, напад није успео, ради чега смо се морали повлачити. После подне јаче италијанско-четничке снаге покушале су да нападну 3. чету и 1. батаљон иза леђа и да јој одсеку одступницу.

Једини правац којим се чета могла повлачити био је брисани простор изложен јакој ватри непријатељског пешадијског наоружања. Ситуација у којој се наша 3. чета била је доста критична, тако да је претила опасност да претрпи велике губитке. Међутим, неко од бораца, учесника ове акције снашао се тако што је запалио један стог сена. Од дима створена је доста велика и густа димна завеса између непријатеља и бораца 3. чете. Команда чете је искористила димну завесу и извукла борце без већих губитака.

Касније се сазнало од једног четника који је прешао у партизане да су четнички официри вршећи анализу и исход ове борбе, прекорили своје старешине који су командовали снагама које су нападале на 3. чету. Посебно им је било криво што су их партизани надмудрили и успешно се извукли без већих губитака. Сналажљивоет борца који је запалио сено и створио лимну завесу остала је у трајном сећању.

Владо Божић

ОДЛАЗАК БРИГАДЕ ИЗ ЛИКЕ И ДЕЈСТВА ОКО БОСАНСКОГ ГРАХОВА

ОД ФОРМИРАЊА БРИГАДЕ ДО ПОЛАСКА ЗА ГРАХОВО¹

Трећа личка (9. хрватска) бригада имала је у свом саставу четири батаљона, од којих су први „Велебит“ и четврти „Крбава“ својим именом симболично означавали одакле су и чији су, а други „Бићо Кесић“ и трећи „Мирко Штулић“ именом су оживљавали успомену на борце и жртве које је народ Лике дао за слободу и правду. Од формирања 9. септембра до пред крај октобра 1942. године, Бригада је извела више успешних борбених акција на непријатељске објекте и упоришта у захвату железничке пруге од Госпића до Велике Попине и постигла запажене резултате. Само у акцијама на упоришту Ра-

¹ У недостатку изворних докумената, имена учесника и поједини детаљи утврђени су на основу сећања, при чему су ми помогли моји ратни другови Александар Зорица, Мане Смиљанић, Милан Жигић, Ђуро Беоковић и Петар Бараћ, на чему им захваљујем. Користио сам и неке податке из Монографије 3. личке бригаде, чији је аутор командант бригаде Милан Шијан.

дуч, Рибник и око Грачаца из строја је избацила преко 400 Талијана, усташа и четника. У исто време запленила те велике количине оружја и друге ратне опреме. Овим успесима и својим присуством на том терену Бригада је окупаторе и њихове слуге натерала да се утврђују и чврсто држе својих гарнизона, тако да у том времену нису покушали направити ниједан јачи испад или офанзиву на слободну територију. Били су то почетни, али са становишта јачања борбених и моралних вредности својих бораца и старешина, те стицања искуства и самопоуздања за будуће ратне задатке, изузетно значајни успеси Бригаде. Величину и значај тих успеха потврђује и чињеница да је Бригада непун месец дана после сјормирања добила похвалу Главног штаба НОВ и ПО Хрватске у којој се између осталог истиче да је „... постигнутим успесима показала да има све услове да постане једна од најбољих бригада Хрватске“. Осим тога, као вид посебног признања стигло је крајем октобра 1942. године и наређење Врховног штаба, са потписом друга Тита, да се Бригада упути у пејон Босанског Грахова у састав Друге пролетерске дивизије, која је била под његовом непосредном командом.

ПОКРЕТ ОД БРУВНА ДО СРБА

Покрет у правцу Босанског Грахова извршен је 29. октобра 1942. године после подне са подручја Брувна. Бригада је преко планине Чемернице и села Добашнице и Ајдеровца стигла у Срб и то је била прва етапа на путу одласка бригаде из Лике. Маршевали смо планинским путем који води преко стрмих и врлетних кланаца, па је кретање било отежано и споро. Нарочито велике тешкоће настале су када је пао мрак. То је још више успорило кретање, те смо у Срб стигли истог дана касно увече. Ту смо остали пет дана на одмору, који је и те како био потребан, јер смо задњих шест-седам дана стално били у покрету и у акцијама од Врепча до Велике Попине и Срба. Колико смо били уморни и послани видело се у току марша. Чим би се колона зауставила многи борци су се спуштали на земљу да мало прилегну и одмах би заспали. Зато смо морали пазити да неко не остане иза колоне. Било је случајева да неко заспи стојећи или у ходу и тек када се спотакне о неравнину и камен на путу или кад застане колона па се „нагази“ друг испред себе, а главом удари у цев његовог пушкомитраљеца или пушке, онда би се пробудио. Тада би тишину мркле ноћи, поред тупог удара, нарушила и понека псовка, која због околности у којима је изречена, није деловала банално и одбојно. Те су псовке у нашу уморну и поспану колону уносиле више ведрине и расположења.

НА ОДМОРУ У СРБУ

У устаничком Србу и његовој околини, као и у другим селима Лике у којима смо до тада бојавали, народ нас је дочекивао срдечно и прихватао као најрођеније. Када су борци батаљона „Крбава“ смештени по кућама у селима Нетека, Сувала и Беглуци било је близу пола ноћи, али то није сметало нашим домаћинима да спреме вечеру и наложе ватру да бисмо могли осушити одећу и обућу. За све време

које смо ту провели били смо окружени пажњом и гостопримством. Све што је тај, материјално сиромашни али духом и добротом богат народ имао био је спреман да нам подари. Често смо по ред наших редовних obroка хране код наших домаћина били гошћени личким специјалитетима: басом и полицама, сиром „шкрипавцем“ и хдебом испод пеке, а било је и пастрмке из бистре реке Уне. Омладинке су организовале прање и крпање одеће и обуће. Плеле су цокље, чарапе, рукавице и шалове или су их давале из свог девојачког руха.

У свим јединицама Бригаде, па тако и у 2. чети батаљона „Крбава“, било је организовано такмичење у савладавању војностручне и политичке наставе и у другим активностима. Командири водова Милан Адамовић, Милан Вукмировић и Исо Бараћ изводили су наставу из тактичких и стројевић радњи и обучавали борце у руковању и одржавању пешадијског наоружања. На часовима политичке наставе, коју су изводили комесар чете Дане Радаковић — Жућо и делегати водова Мане Радованац, Илија Вукмировић и Стево Бањеглав говорило се о циљевима наше борбе, братству и тединству, окупаторима и њиховим слугама, усташама и четницима, итд. Говорило се о пролетерским бригадама, које су из Србије, Црне Горе и Далмације дошле у Босанску крајину да се боре, као и о томе да и ми треба да следимо њихов пример, те ако затреба, да се боримо у свим кратевима Југославије. На састанцима партијске и сколевске организације, коју је организовао и водио заменик комесара чете Никица Ћосић, расправљало се о свим питањима живота и рада у чети, о потреби да се појача политички рад међу бопцима и народом. у чему комунисти морају служити личним примером и већим степеном одговорности. Извршен је пријем нових чланова у КПЈ (СКЈ), за кандидате и у СКОЈ.²

Појачана војностручна и политичка активност и атмосфера која је владала у јединицама, указивале су на то да се припрема нешто ново и значајно и то је био повод да се међу борцима и старешинама наших јединица, који још нису знали да идемо у Босну, јавила радозналост, која је расла све више што смо дуже били на одмору. Осим тога, они другови који су увек били „добро обавештени“ почели су у „поверењу“, шапатом, ширити вести да знату куда идемо и да можемо очекивати дуго маршевање. Око њих су се окупљали наградозналији, а они би тајанствено и ауторитативно одговарали: „Не берите бригу, наређење је стигло са највишег места.“ У другим приликама они би једноставно казали „Зна се ко наређује“, али овога пута посебно су истицали оно „са највишег места“. Та је стварало још већу радозналост и напетост и свако је покушавао да дође до праве информације. Тада је Стеван Делић предложио да се обратимо Милану Жигићу, који је био курир командира чете и зато увек боље и пре нас о свему обавештен.³ Знали смо да те и он, као и сви курири, „тврди“ и строго конспиративан, те ако се од њих тражи какво обавештење

² Милан Адамовић, погинуо 1943. на Плочанском кланцу, Милан Вукмировић, живи у Љубљани, Исо Бараћ, погинуо 1943. код Висућа, Милош Чанковић, живи у Београду, Дане Радаковић, умро после рата у Славонској Пожеги, Мане Радованац, живи у Београду, Илија Вукмировић, погинуо 1944. код Врховина, Стево Бањеглав, погинуо 1943. на Плочанском кланцу, Никица Ћосић, погинуо 1944. код Кулен Вакуфа.

³ Стеван Делић, погинуо 1945. код Иланца као комесар чете, Милан Жигић, живи у Београду.

лаконики одговарају: „војна тајна". Полазили смо од претпоставке да ће га „омешкати" чињеница да је Стевин друг из детињства, као и наше заједничко дружење још из омладинске чете са Хомољца. Кренули смо да га тражимо и када смо га срели одмах смо почели да га обасипамо уобичајеним фразама: „Здраво буразеру, где си делијо — кућо стара... од када си постао курир заборавио си старе другаре..., и све у том стилу да бисмо припремили терен за главно питање. Жига, како смо га још звали, у почетку је био изненађен овим сусретом, али се по његовом држању могло закључити да је расположен и да је некуда кренуо. Руковали смо се, а он одмах, као гром из ведра неба, упита: „Јесте чули куд идемо?" и на наш одговор да нисмо, брзо је наставио: „По наређењу Врховног штаба идемо у Босну у састав пролетерских бригада. Журим да обавестим тединице." Сада смо ми били не само изненађени него и збуњени. Брзо се поздрависмо са Жигом и кренусмо трчећи да друговима први саопштимо ту неочекивану и радосну вест. Јер, све што смо до тада слушали о пролетерским бригадама у Босни, њиховој снази и подвизима пролетера личило је на легенду. А, ето, сада ћемо и ми имати прилику да их сретнемо и упознамо, да заједнички ратујемо и боримо се за слободу наше домовине. Након нашег незваничног ускоро те стигло и званично обавештење, а тада је настало право весеље. Сви смо то примили као признање нашој бригади за постигнуте успехе на бошом пољу. као и за високи степен свести, дисциплине, храбрости и моралних вредности сваког борца и старешине. Тада је међу бопцима и јединицама настало такмичење у томе ко ће, не само споемнити, него и изгледниш кренути у сусрет пролетерима. Дотеривала се одећа и обућа, чистило и подмазивало наоружање. увежбавао војнички корак и партизанске песме, и са нестрпљењем очекивао дан поласка.

Међутим, за неке другове био те то у њиховом животу први одлазак ван родне Лике, и то у тешким ратним околностма. што је изазвало њихово појачано узбуђење и напетост, које они психички нису могли савладати. Углавном, били су то другови који су код куће оставили жене са нејаком децом или старе и болесне родитеље, чији су они били једини храниоци. Појединци су, у таквом депресивном стању, самовољно напустили јединицу и воатили се у свог крај, а било је и саморањавања. Такве другове смо ос^ћивали за дезертерство и кукавичлук и тиме им чинили неправду, тер они тоу стварности нису били. После повратка у свој крај они су ступали у тамошње партизанске јединице и настављали бообу поотив непријатеља, која се једнако водила у свим крајевима Југославије под јединственом командом Врховног штаба и друга Тита. Већина тих другова каспше су били рањавани у борби са непријатељем и постали су ратни војни инвалиди, а неки су и живот дали за нашу слободу.

ПОКРЕТ ЗА ГРАХОВО И СУСРЕТ СА ПРОЛЕТЕРИМА

Покрет из Срба ка Босанском Грахов^ настављен те 3. новембра 1942. године. На пут су кренули 1, 3. и 4. батаљон, а 2. је остао да дејствује и штити слободну териториту на сектооу Срба и Грачаца. Покрет је извршен правцем Срб — Осредци — Тпубар — Ресановци где смо се тога дана предвече састали са деловима 2. пролетерске бригаде.

Био је то срдачан и драг сусрет, који смо сви жељно очекивали. Дуго је трајало поздрављање, стисак руку и грљење, а упознавање и разговори настављени су до касно у ноћ. Борци су за успомену на овај сусрет размењивали предмете личних ствари и наоружања. Сутрадан је извршено постројавање и смотра присутних јединица обе бригаде, а затим и међусобни поздрав стројем. Након тога, извршена је смена јединица на положајима. Тако је 2. пролетерска помеоена на нове положаје јужно и југоисточно од Босанског Грахова, а јединице наше бригаде запоселе су њене дотадашње положаје. Истог дана, 5. новембра 1942. године, Врховни штаб, са потписом друга Тита, издао је директиву за рад штабу 2. пролетерске дивизије у којој су постављени задаци и извршен распоред и наше бригаде. У директиви се о задацима дивизије, између осталог, каже: „... блокада Грахова и припрема за заузимање овога места пошто се добије муниција за тешка оруђа. *Испитајте услове за претходну ликвидацију непријатељских упоришта на Јелином Пољу и Цигељу*“. Даље је у тачки 2. директиве наглашено „... За извршење добијених задатака расположете вашом дивизијом (II пролетерска, IV црногорска, II далматинска) и IX личком бригадом, чији се штаб налази V селу Ресановци, а њене снаге на сектору села Пећи — Ресановци — Малешевци. Распоред снага за извршење додељених задатака ви извршите. Ми предлажемо: IX (хрватска) — личка и II пролетерска за блокаду Грахова и дејство на стрмичку комуникацију“. Као закључак у директиви се истиче: „Успешна блокада Грахова постиже се најбоље успешним акцијама на стрмичкој комуникацији“.⁴

Првих 4—5 дана после доласка на овај терен активност бригаде, па и наше чете, била је усмерена углавном на контролу и извиђање непријатељских положаја и покрета његових јединица на прилазима Грахову, као и упознавање терена на коме смо били први пут. Ове, као и друге активности, обављали смо у веома тешким условима. Скоро сваки дан је падала ситна и хладна јесења киша или суснежица и снег. Хладноћа је продирала кроз нашу скромну зимску одећу и ледила незаштићене делове тела. Село Зебе, у којем се налазила наша чета, било је слабо насељено и сиромашно, делом спаљено и опљачкано од непријатеља, а становници се склонили на слободну територију, осим неколико старца који су остали на својим огњиштима без обзира на опасности од Талијана и четника. У таквим условима било је тешко обезбедити повољан смештат и редовну исхрану. Било је дана када смо се морали сами сналазити за храну. А то је значило пробијати се што ближе Грахову на територију која је била под контролом непријатеља да бисмо, евентуално, пронашли њиву засађену кромпиром или купусом са које Талитани и четници још нису опљачкали плодове. На жалост, углавном бисмо нашли пусте њиве и били задовољни ако се нађе неки заостали кромпир са кога су кише спирале земљу и избациле га на површину, или остатак корена и који лист купуса. Колики је био проблем исхране и смештаја илуструје и следећи пример. У трошној сељачкој кући у колрј је био смештен наш вод, живео је самохрани старац и за цело време нашег боравка у његовој кући ми смо и њему обезбеђивали храну и огрев.

⁴ Јосип Броз ТИТО — Сабрана дјела, књ. 12, стр. 180.

Осим тешкоћа са исхраном настали су проблеми са одећом и обућом. Због сталних падавина и слабих услова за сушење, одећа и обућа стално су били влажни, а уз то, због неравног и каменитог терена по коме смо се кретали, обућа се брзо цепала и трошила. Нарочито су страдали другови, који су на ногама имали личке цокље или опанке, јер је та обућа у тим околностима брзо пропадала а другови остајали боси (често се уз шалу и смех чуло запиткивање „РАСКИСЕ-ЛИШЕЛИ ТИ СЕ ОПАНЦИ). Такво стање са одећом и обућом имало је за последицу честе назебе и прехладе, а неколико другова из наше чете добило је упалу плућа, па су лечени у болници у Дрвару. Међу њима је био и Петар Бараћ — Анђукин, кога је у болницу отпратио Илија Вукмировић.⁵

Све је то допринело да се међу борцима почне јављати незадовољство и тихо гунђање, појачано и тиме што смо се налазили на тешком, а непознатом терену, а од времена када смо кренули из Брувна нисмо имали ни мањих ни већих акција и окршаја са непријатељем.

ОКРШАЈ НА ЦИГЕЉУ

Колико је борцима сметала таква неактивност најбоље се видело када је у 2. чету батаљона „Крбава“, 10. новембра 1942. године, стигло наређење да се спреми за покрет. Иако у том часу нисмо знали, а нико није ни питао, за циљ и правац тог покрета, а и ноћ се приближавала, међу борцима је настало незадовољства, лица су им опет била ведра и озарена, а шала, смех и песма испунили су околину.

Када смо тога дана увече стигли у село Пећи дознали смо да је наша чета додељена као појачање 3. батаљону наше бригаде са којом те ноћи крешемо у акцију на талијанске и четничке снаге које па брду Цигељ — кота 1073, штите стрмичку комуникацију са њене северне стране, као и прилазе Босанском Грахову са северне и западне стране. Истовремено смо дознали да ће и 2. пролетерска бригада вршити синхронизован напад на непријатељске снаге које са правца Јелиног Поља бране поменуту комуникацију са јужне стране. (Била је то заједничка акција наше и 2. пролетерске бригаде изведена у духу поменуте директиве Врховног штаба).

Подаци који су нам саопштени указивали су на то да Цигељ брани око 150 Талијана и четника, с тим што се главнина тих снага, коју чине две трећине људства, налази у логору у селу Кнежевићи на падинама брда, а једна трећина на смену остаје на брду, у бункерима, као борбено обезбеђење. С обзиром на то да је брдо Цигељ представљало најзначајнији топографски објект и главни ослонац непријатељске одбране на том сектору, оно је било претворено у праву тврђаву, изграђену од бункера, који су били повезани рововима и саобраћајницама. Око тога била је постављена ограда од вишеструке бодљикаве жице на коју су извешане лимене кутије од талијанских конзерви и други метални предмети, који су правили буку и ширили звукове када се жица додирне и тако браниоце упозоравали на опасност.

® Петар Бараћ — Анђукин, живи у Београду, Илија Вукмировић, живи у Новом Саду.

Међутим, и без изградње бункера и уређивања земљишта за одбрану, брдо је својим доминирајућим положајем у односу на околину и другим географским карактеристикама давало врло повољне услове за одбрану.

Напад на главнину непријатељских снага, које су се те ноћи налазиле у селу Кнежевићи, требало је да изврши 3. батаљон, а наша чета је добила задатак да са групом добровољаца — бомбаша, коју ће подржавати један пушкомитраљезац, нападне и разбије онај део њихових снага које су те ноћи браниле утврђења на брду Цигељ. На позив командира чете да се јаве добровољци за бомбаше, пред чету је изашло и постројило се 18 другова: Александар Зорица (23 године), Драган Бараћ (21), Сава Бараћ (21), Милош Бараћ (20), Милан Банић (20), Ђуро Беоковић (20), Дмитар Цвјетићанин (17), Стеван Делић (16), Ђорђе Делић (22), Славко Ђерић — Брацо (16), Душан Гавриловић (19), Стево Корица (18), Раде Момчиловић (22), Милан Веиновић (21) и Вујо Вурдеља (16), а за подршку са пушкомитраљезом јавио се пушкомитраљезац Илија Веиновић — Ићо (22) и њихови помоћници Мане Смиљанић (21) и Дако Цвјетичанин (30).⁶

За вођу бомбаша одређен је Александар Зорица, а затим су од других бораца чете покупљене ручне бомбе и додељене бомбашима, тако да је сваки добио 4—6 бомби, разних врста и модела, зависно од тога од којег су непријатеља заробљене. Међу њима је била и наша партизанска бомба коју смо звали „дрварка“ а која је по обиму и разорној моћи била знатно већа и лача од сваке друге бомбе које смо имали и зато је свако желео да те вечери добије бар једну, нарочито када смо чули какви нас бункери очекују на Цигељу. Једини недостатак наше „дрварке“ био је у томе што је на упаљачу уместо металног имала дрвени осигурач. То те захтевало већу опрезност приликом руковања и ношења, нарочито ноћу за време пребацивања и пуцања ка бункерима. Одложили смо и оставили све личне ствари и опрему која нам је могла сметати шшликом подилажења и приближавања утврђењима или која те могла лупом и звекетом да откочије наш напад пре времена и тако непријатељу омогући да се правовремено припреми за одбрану. То би за нас била вола непријатна и неповољна околност, јер бисмо изгубили главни фактор од кога је зависио наш успех, а то је изненађење коте нам је увек давало преимућство над непријатељем и обезбеђивало успех.

Из села Пећи у правцу Цигеља кренули смо око 19,30 а напад је био планиран, и за нас и за 2. пролетерску бригаду, за 23 часа. Крећали смо се неравним и тешким планинским путем иза нашег 3. батаљона до изнад села Вукобратов До, где је наша група скренула

⁶ Илија Веиновић — Ићо, погинуо на Цигељу, Александар Зорица, живи у Београду, Драган Бараћ, погинуо 1943. на Сулешевици, Сава Бараћ, умро после рата у Апатину, Милош Бараћ, погинуо 1943. на Калатима код Лапца, Милан Банић, умро после рата у Загребу, Ђуро Беоковић, живи у Београду, Дмитар Цвјетичанин, живи у Београду, Стеван Делић, погинуо 1945. у Срему код Илинаца, Ђорђе Делић, живи у Београду, Славко Ђерић — Брацо, живи у Београду, Душан Гавриловић, живи у Михаљевцу, код Т. Коренице, Стево Корица, погинуо 1944. код Ливна, Раде Момчиловић, погинуо 1943. на Плочанском кланцу, Милан Веиновић, живи у Толићу код Удбине, Вујо Вурдеља, живи у Колуту код Сомбора, Мане Смиљанић, живи у Београду, Дако Цвјетичанин, погинуо 1943. на Сутјесци.

улево у правцу Цигеља. Када смо испред нас приметили бодљикаву жицу колона се зауставила, а вође групе и Раде Момчиловић отпузали су до жице и маказама је пресекли. Када су направили пролаз кроз жицу дали су знак да кренемо. Пузећи један за другим прошли смо кроз направљени пролаз и одмах се развијали у стрелце, десно и лево од пролаза, и тако се припремали за напад. Све је то урађено у тишини и опрезно и захваљујући томе, слабој видљивости и јакој бури, која нам је тада била савезник, нашли смо се неопажени у центру непријатељског утврђења окружени бодљикавом жицом, а од бункера удаљени 15—20 метара.

Пошто је до почетка напада остало још око 15 минута то време је требало искористити за осматрање како бисмо утврдили где се налазе и колико има бункера, да оценимо даљину и изаберемо правца и циљеве за напад бомбама. Међутим, изненада и пре времена одређеног за почетак напада, одјекнули су митраљески рафали и експлозија бомби на Јелином Пољу, где је нападала 2. пролетерска бригада. Иза тога, чуо се пуцањ и код бункера испред нас, што је био знак за њихову узбуну, а од правца села Кнежевићи, где је нападао наш 3. батаљон, у небо су полетеле талијанске светлеће ракете. Тада више нисмо смели чекати нити смо могли рачунати на изненађење. Сви смо то схватили и без команде, сложено као тедан, засули смо бункере бомбама. Међутим, пошто су бункери били од тврдог материјала учинак галијанских бомби, којих смо имали највише, био је слаб. Једино је наша „дрварка“ била ефикасна и када она погоди циљ на хоризонту су нестајале хумке од бункера и других заклона. На жалост, њих смо имали најмање, а осим тога пре почетка борбе нисмо стигли утврдити број и распоред бункера, па ни бомбе нису сваки пут падале на право место. Услед тога, као и због чињенице да су пре нашег напада осетили опасност и дали узбуну, те запосели ровове и бункере, Талијани и четници убрзо су одговорили ватром. Захваљујући томе што смо били близу бункера, њихова ватра је била усмерена преко нас у правцу жице и зато у почетку нисмо имали губитака. Али смо се нашли између три ватре: испред нас су експлодирале наше бомбе, иза нас њихове, а изнад наших глава фијукале су зрна њихових митраљеза и пушака. Био је то жесток двобој ручним бомбама који су Талијани, по обичају, употпунили пакленом митраљеском ватром и светлећим ракетама. Имао се утисак да све око нас гори и тресе се. Ваздух је био испуњен прашином и димом, а „зачињен“ мирисом барута који смо осећали дуго времена после борбе, као што смо осећали притисак и зујање у ушима од детонације. Другови из наше чете и 3. батаљона који су овај окршај пратили са стране причали су касније да је врх Цигеља за време борбе имао изглед узаврелог вулкана у коме неће бити преживелих.

После првог удара који смо им задали бомбама, њихова ватра и отпор испред нас почели су јењавати, али смо убрзо и неочекивано осетили јаку митраљеску и пушчану ватру са стране, нарочито на наше десно крило. По јачини и распореду ватре видело се да им је пристигла помоћ и да нас опкољавату, тако смо се одједном нашли у „ватреном џаку“. Каснијом анализом борбе, утврђено је да им је помоћ стигла из села Кнежевићи, где је била њихова главнина, а коју је требало да нападне наш 3. батаљон. Међутим, чим је отпочела бор-

ба на правцу напада 2. пролетерске, а пре уговореног времена, те су снаге напустиле село и истрчале на Цигељ да подрже и појачају његову одбрану, а батаљон је ушао у село без борбе. Пошто смо ми били у жици пре њиховог изласка на брдо они су покушали да нас ту опколе и униште. Тако смо се, стицајем неповољних и неочекиваних околности, одједном нашли у невероватном и изузетно тешком положају: ми у жици они око жице. Настао је критичан и одлучујући тренутак за нашу даљу акцију и судбину. Оценивши да се ситуација мења у корист непријатеља и да је немогуће даље нападати бункере и остати у жици, наш вођа Александар Зорица, брзо и смело доноси одлуку и наш напад усмерава у десно, на њихово лево крило. Успевамо да разбијемо њихов напад и да заузмемо један ров који се протежао у правцу жичане ограде. То је имало пресудан значај за спасавање рањеника и извлачење из жице, јер смо тада имали једног погинулог и осам рањених другова. Погинуо је изузетно добар и храбар друг, Скојевац, првоборац и неустрашиви пушкомитраљецац Илија Веиновић — Ићо, а рањени су његов помоћник Мане Смиљанић и бомбаши Драган Бараћ, Сава Бараћ, Милош Бараћ, Милан Банић, Димитар Цвјетићанин, Славко Ђерић — Брацо и Александар Зорица, који није ни казао да је рањен све док сви нисмо изашли из жице, а он је изашао међу последњима.

Међутим, и поред тога што смо их разбили и заузели њихов ров, они су и даље нападали и покушавали да нас опколе, а ми смо се бранили још жешће и упорније да бисмо обезбедили организовано извлачење рањених другова и погинулог Иће. Тада је до изражаја дошло другарство, солидарност и међусобно поверење које се развијало и неговало у нашим јединицама. Свако је више мислио о томе како помоћи теже рањеном другу него о томе што се њему може догодити. Захваљујући таквом другарству и великом међусобном поверењу, хладнокрвности и веровању да нема безизлазне ситуације, успели смо осујетити њихову намеру да нас опколе и затворе у жици, спасити све рањенике, изнети погинулог Ићу и све наоружање. О томе су тада писале бригадне новине „Партизан IX бригаде“ у броју 2 од 15. XI 1942. године. У чланку који је изашао под насловом „Борба на Цигељу“ између осталог је писало: „... друг Ићо Веиновић јуначки је погинуо показавши како се мрзи непријатељ и како се гине за слободу. Остали другови, иако је међу њима било рањених, нису се збунили, требало се је повлачити и баш у повлачењу догодило се нешто нечувено. Не само да су здрави извлачили мртве и рањене, већ су и рањени помагали у повлачењу теже рањеним друговима. Пример који су пружили наши другови у овој акцији доказ је високе свести наших другова, доказ пожртвованости и другарства. Само борци са овим врлинама су у стању да чине оваква дјела каква чини наша НОВ.“⁷

После изласка из жице, уз помоћ приручних средстава и понеким завојем, пружена је помоћ рањеним друговима у заустављању крварења, а затим је настављено повлачење ка селу Триванов До где је Ићо сахрањен. Група у којој су били рањеници Мане Смиљанић, Драган и Сава Бараћ и Славко Ђерић — Брацо, те другови који су их пратили и помагали у кретању Стеван Делић, Дако Цвјетићанин,

⁷ АУН — К. Ш. — 33/1 — 2/3.

Душан Гавриловић и Стево Корица, спорије се кретала и због слабе видљивости и непознавања терена кренула је погрешним путем и залутала у шуму где је остала под једном литицом до сванућа. Те ноћи је ромињала ситна киша, а дувала је јака и хладна бура која је кишне капи претварала у иње и лед тако да се одећа, пошто је била на-топљена кишом и крвљу, ледила и више личила на средњевјековни ратнички оклоп. Хладноћа је била неподношљива, посебно за рањенике који су изгубили доста крви и трпели болове од рана. Пред зору када је хладноћа била најјача више се ни дрхтавица није могла зауставити. Зуби су неконтролисано цвекотали, а тело се тресло толико да се није могло задржати на једном месту. Крв се ледила не само у отвореним ранама него и у венама.

Када се мало разданило кренули смо у правцу одакле се чуо лавез паса не размишљајући о томе да ли лавез долази са наше или непријатељске територије. Мало затим чули су се пуцњи на које нисмо одмах одговарали чекајући да се приближимо и боље оценимо одакле долазе и чији су. Када смо се приближили чули смо и дозивање и тада се сложили да то морају бити наши другови, и то више што смо то желели него што смо у то били уверени. Тада смо покушали да се јавимо пуцњима, али то нисмо успели јер су затварачи на иушкама били замрзнути, а ни глас нас више није служио. Ускоро смо се ипак срели са једном од више патрола које су из наше чете биле упућене да нас траже, пошто је прва група обавестила да смо сви изашли из жице. Другови из те патроле и осталих које су пристизале, били су изненађени када су нас видели, сви у белом од иња и леда. Захваљујући њиховом доласку није дошло до тежих последица. Они су нам дали своје капуте и шињеле, помогли нам да се разгибамо и загрејемо и тако нам вратили мало снаге, која је већ била на измаку. Уз њихову помоћ наставили смо кретање и у село Пећи, одакле смо кренули у акцију, стигли око 11 сати пре подне. Ту смо од наших болничара добили прву скромну медицинску помоћ, али је на наш организам најефикасније и најделотворније деловала „прва помоћ“ наших куvara. Они су нас дочекали са порцијом топле текућине за коју су нам рекли да је говеђа супа. Али та текућина — супа, осим што је била топла, није имала никаквих додатака ни прилога, једино је по површини пливала и светлукала понека скрама лоја од тек прокуваног говеђег меса. Међутим, та је супа имала такав укус и мирис да нам се чинило да укуснију супу и са већим апетитом никад нисмо сркали.

СУСРЕТ У БОЛНИЦИ

У селу Пећи смо преноћили, а сутрадан је организован превоз рањеника у Дрвар где се налазила партизанска болница. За превоз је ангажовано шесторо запрежних кола са воловском вучом. Била су то кола направљена и састављена искључиво од дрвета, без иједног ексера и других металних делова. Посматрајући та кола сетих се наше личке ојкалице „Аој Лико сиротињо клета. . .“ и помислих какве ли се овде песме певају, у овом још већем сиромаштву које се огледа и на овим колима.

Док се колона са рањеницима кретала „пужевом брзином“ сетих се наших болничара који су тражили да се рањеници што брже пребаце до болнице, јер би могло доћи до инфекције рана које они нису имали чиме очистити. Међутим, тешкоће и спорост у кретању тек су настали на путу између села Ресановци и Дрвара где је цеста на више места била прекопана или затрпана ради стварања запрека непријатељским моторизованим колонама. Нека од тих места морали смо заобилазити врлетним и тешко проходним путевима, а нека су пратиоци рашчишћавали да би направили пролаз за кола.

Када смо стигли у Дрвар већ је пао мрак, али су нас у болници спремно и изузетно срдечно дочекали и одмах предузели све мере, које су се тада могле предузети, да нам се укаже најпотребнија медицинска помоћ. С обзиром на то да смо тај цео дан провели на волонским таљигама по тешком путу, гладни, са боловима и стрепњом за судбину рана, такав однос и пажња којима смо били дочекани и окружени у болници били су не само притатни него, како народ каже, мелем за ране. Но, ипак, за нас је најпријатнији и најузбудљивији био сусрет са рањеницима које смо затекли у болници, а било их је доста после бихаћке операције. Ту су већ били рањеници из 2. пролетерске бригаде који су рањени на Јелином Пољу када и ми на Ци-Гиљу.⁸ Међу рањеницима било је и другова који су раније учествовали у нападима на Цигељ, те су знали да је то изузетно јако и тешко освојиво утврђење. И када се те вечери пронела вест да су у болницу стигли Личани који су рањени на Цигељу, међу рањеницима је настао жагор и дозивање. Иза тога чули су се узвици „Ура за Личане“, „Срећне вам ране јунаци“, а онда се чула и тиха песма „Кордун, Босна, Банија и Лика, то је друже чвршће од челика“ и „Састала се Далмација с Ликом, па се не да покорити ником“. Многи рањеници, па и они са штакама, устајали су из кревета да се са нама рукују и истражу признање и другарство. Све је то било спонтано и неочекивано, па је и тај доживљај оставио дубоке трагове које никаква временска дистанца не може избрисати. Ни болови од рана нису више били јаки као до тада, па ни онда када су нам те ноћи, уз светло лућерди и воштаних свећа, чистили и обрађивали ране без употребе средстава за анестезију или наркозу.

У болници је било рањеника из разних партизанских јединица и скоро из свих крајева Југославије. Било је другова из Босне, Далмације, Шумадије, Црне Горе, Херцеговине, Словеније, Кордуна, Баније, Лике и других крајева, тако да је ту вероватно било и припадника свих националности коте живе у тим крајевима, али се то није примећивало ни испољавало. Припадност ужој заичајној средини или нацији манифестована је само кроз лепу песму, говор и дијалект. По социјалном саставу било је радника, сељака, рибара, ђака, студената и чиновника, а по старосној структури, све младићи од 16 до 23 го-

⁸ У депешу коју је друг ТИТО послао Коминтерни у Москву 14. новембра 1942. године у ставу три пише следеће:

„Јединице II српске и IX хрватске ударне бригаде, ноћу између 10. и 11. октобра водиле су жестоке борбе на сектору Грахово — Книн. Убијено је много непријатељских војника. Ми смо имали 7 мртвих и 20 рањених другова“. (Омашком је стављен октобар, јер тада наша бригада није била код Грахова — треба да пише НОВЕМБАР — С. Ђ.) Извор: ЈОСИП БРОЗ ТИТО — Сабрана дјела, књ. 13, стр. 8.

дине. Такав хетерогени социјални и национални састав рањеника, није био препрека међусобним односима и доужењу, који су били на највишем нивоу. Свако се осећао као свој међу својима и на својој земљи. Сви смо чинили чврст и јединствен колектив, састављен од бораца који су добили ране у заједничкој борби за исте циљеве и идеале, за братство и јединство, за Федеративну Републику Југославију, заједницу слободних, равноправних и хуманих људи, народа и народности, у којој ће мерило вредности сваког грађанина бити лични рад и резултати тога рада, њихова класна и интернационална опредељеност.

Све је то допринело да атмосфера у болници није била болесничка, какву срећемо у класичним болницама. Без обзира на то што је било и тешких рањеника, у болници је увек било ведро расположење које су стварали рањеници песмом, музиком и хумором. Често су се чуле мелодије завичајних песама, које смо сви брзо научили и певали, као на пример: „Ој Мораво, Ој Мораво моје село равно...“, „Дурмиторе, Дурмиторе висока планино...“, „У Босни се подигнула раја...“, „Коњух планино...“, „Марјане, Марјане ча барјак не вијеш. . .“, „Набрусимо косе же клас нам дозрева. . .“, а нису изостале ни наше личке партизанске и народне песме „Што је Лика породила света. . .“, „Лико наша жељна си слободе. . .“, „Аој Лико равнија од Срема. . .“ и друге песме из свих крајева Југославије, које су нам помогле да се љош боље упознамо и зближимо. Често се из програмје у којој се вршене теже хируршке интервенције, и то без употребе средстава за ублажавање болова, уместо јаука и плача чула песма, коју би затим прихватили остали рањеници. Тако се песмом исказивала солидарност, учвршћивало другарство и ковало братство и јединство, као што песник каже „у ранама и крви“.

Славо Ђерић — Брацо

БРИГАДНИ САНИТЕТ

У првим окршајима почетком устанка, санитет је имао пуно посла, али је био без стручног кадра и санитетског материјала. Тај посао обављали смо како смо знали и умели, али са великом вољом и пожртвовањем. Развојем устанка и формирањем јединица, развијао се и санитет. Санитетски материјал смо набављали отимањем од непријатеља. Тако смо децембра месеца, на Шијановом кланцу и Погледалу, после жестоке борбе заробили нешто санитетског материјала и инструмената. Инструменте смо предали др Славки Очко која је у то време била шеф санитета групе личких одреда, а она их је предала болницама које су се формирале у Крбавици и Трновцу. Почетком 1942. године формирана је амбуланта у селу Могорић (за управника амбуланта постављена је Јања Краиновић), а затим у селу Вребац којом је руководила Анка Матић. Амбуланта је формирао Јово Павичић који је у старој југословенској војсци завршио војно-санитетску школу. Амбуланта су прихваћале све рањенике — теже су упућивале у болнице, а лакше задржавали на лечењу. Марта месеца 1942.

године Талијани су напали село Могорић из правца Медка. Борбе су се водиле целог дана, село је одбрашено, непријатељ се морао повући, али смо имали доста рањеника. Тешке рањенике морали смо носити директно у болницу. Сакупили смо људе, направили импровизирана носила и у току ноћи кренули за болницу у Крбавици. Ја сам била одређена да пратим те рањенике. Пробијали смо се два дана и две ноћи по беспућу кроз планине. Кад смо стигли у болницу ране су биле већ загнојене. Септембра месеца 1942. године након формирања бригаде приступило се организовању санитета. За референта санитета бригаде постављен је Јово Павичић, затим су одређени референти санитета батаљона, а касније и четни болничари. На те дужности одређиване су углавном другарице, које су несегично и савјесно обављале тај посао. За време борби одређивани су борци који су помагали око извлачења рањеника и њиховог збрињавања. Касније су били стални носиоци рањеника. Првог маја, приликом напада на Госпић, јако непријатељско упориште које је било утврђено и ограђено бодљикавом жицом, имали смо доста погинулих и рањених. Требало је извући рањенике и пружити им помоћ. Сећам се једног рањеног друга, Николе Мандарића Срђе, био му је повређен грудни кош, дисао је кроз рану. Нити сам знала, нити сам имала средстава да му укажем помоћ. Издахнуо ми је на рукама.

Софија Рајшић Тета

У другој половини 1943. године санитар бригаде био је сасвим оформљен: референти санитета бригаде и батаљона, четне болничарке, бригадна амбуланта са једним водом болничара и хигијенска екипа. Око половине октобра поново се припремао за напад на усташко упориште Госпић. Пре напада штаб бригаде упознао је санитар са планом напада и правцем евакуације рањеника. Санитар је извршио припреме, прикупио 40—50 сељачких кола за превоз рањеника. Све рањенике смо отпремали у Крбавицу и Оточац. После тих борби бригада се повлачи у Перушић. У периоду поипрема бригаде за одлазак у Босну одабирамо исцрпљене и болесне борце, који не би могли издржати тешки и далеки пут и остављамо их команди места, вршимо реорганизацију хигијенске екипе, правимо партизанску бурад.

Седмог новембоа 1943. године напуштамо Лику и крећемо у правцу Босне. Правац кретања — Средња Гора, Лички Осретци, Срб, Трубар, Дрвар, Прекаја, Вагањ, Благањ — до Бугојна. За време преласка гшанине Чемернице прати нас страшно невреме, ветар, снег и ледена киша. Одећа на борцима је потпуно залеђена. Сећам се партизанке,

мале Зоре Карић, Хрватице из Перушића. Целе ноћи носила је пушкочеклицу, падала и устајала, али га није оставила. Зора је била одважна, храбра и издржљива.

На овом путу било је још доста тешкоћа. Да споменем једну: прелазили смо планину Виторог. Имали смо рашенике на носилима и оне који су могли ходати. Водич нас је требао довести до села где су већ отишли коначари да обезбеде смештај. Међутим, водич је изгледа био непријатељски расположен према нашој војсци, одвео нас је у погрешном правцу. И побегао. Ми смо целе ноћи лутали носећи рањенике, били смо исцрпљени па су и они покретни морали да носе носила. Кад су наше јединице стигле у село где смо ми требали одавно стићи и видели да нас нема, послали су једну јединицу која нас је после доста трагања пронашла.

Пут до Бугојна трајао је 10—15 дана. Кад смо стигли, сачекало нас је пријатно изненађење: за све тединице било је припремљено купање које је организовао др Ник. После краћег одмора бригада креће у правцу Јајца, Мркоњић Града, Подрашнице и даље у село Благај.

У саставу нагце бригаде налази се дивизијска болница коју смо ми тада обезбеђивали. За напад на Бања Луку, бригада се креће правцем Кључ, Сански Мост и 31. децембра 1943. нападамо Бања Луку. Имали смо око 30 рањеника које смо после указане помоћи упућивали у Сански Мост. После тога наша бригада се повлачи у правцу Санског Моста и даље преко Подрашнице у Медну и Пецу где смо дуже времена држали положај и водили жестоке борбе. Из тих борби навешћу пример другарице Маре Рајић Босанке, која је вероватно свима остала у сећању. Налазила се у једном заклону са још два борца. Иако се на све стране пуцало, она је певушила „кад погинем закопај ме мајко у гробове међ моје другове“. Случај те хтео да је убрзо на њих пала бацачка мина, од које су погинули свих троје. Сахрањеници смо их заједно. Сећам се четне болничарке Милке Калинић, која је тешко рањеног командира своје чете Лазу Гајића извукла из пламена запаљених кућа, указала му помоћ и спасила га. Фебруара 1944. године бригада креће преко Гламачког поља у правцу Млиништа и Подрашнице. Амбуланту у Јасеновим Потоцима захвата страшна вејавица. Изгубили смо оријентацију и везу са колоном. Наишли смо на два стара полуразрушена млина, ушли смо у њих и наложили ватру да се мало одморимо и згритемо рањенике. Око пола ноћи тим правцем је наишао наш трећи батаљон који нас јд спасио. Борци из батаљона, иако већ исцрпљени, нису оставили рањенике. Неке су носили, а неке водили. Стигли смо до села Подгадина, али је и код једног броја бораца батаљона било знакова смрзавања, тако да су и они задржани у амбуланти.

На једном задатку наш први батаљон, под командом Бранка Маљковића (касније погинуо), готово се смрзао под Цинцаром. После напада на Ливно, који је извршен ноћу, захватила нас је снежна вејавица. По том невремену лутали смо целе ноћи. Смрзотина је било око 40. Ја сам такођер била са тим батаљоном, смрзла сам се тако да сам била потпуно укочена. Пошто сам знала да је боље да се крећем, вратила сам се у круг на једном малом простору ко зна колико сати. Негде после подне, приметили су ме другови (један се звао Гојко Пандић), направили носила и донели у зидине једне порушене куће на

хојој није било крова, врата ни прозора. Ту смо остали до јутра. Сећам се, један је скинуо са себе кошуљу, поцепао је и увијао ме. Што су знали то су и чинили. Сутрадан однели су ме у дивизијску болницу где сам остала на лечењу око месец дана.

Почетком априла 1944. године болница се пребазира у Дрвар. Превоз рањеника и болесника обављен је санкама, које су сакупљане по околним селима. Још је био велики снег и тога дана било је невреме, дуга колона кретала се по беспућу. У последњим санкама били смо смештени ја и још један врло тежак болесник који је цело време бунцао, лежали смо на слами покривени grubим ћебетом. На узбрдици смо нас двоје испали из санки и остали у снегу. Кад је сељак који нас је возио, после доста пређеног пута, приметио да нас нема јавио је преко везе. Вратили су се, пронашли нас и тек други дан смо стигли у Дрвар. Ја сам прездравила, али још сам тешко ходала. Упућена сам на виши санитетски курс који је био у Дрвару.

Штаб бригаде се налазио у Трубару са једним батаљоном док су други распоређени на положаје у правцу Личких Осредака и Ресановца. У саставу штаба бригаде налазила се прихватница бригадне амбуланте, састављена од неколико болничара. Кад је извршен десант на Дрвар, један број падобранца и једнолица пао је на сам Трњинић Брег, тако рећи на саму амбуланту. Помешали су се борци, цивили, рањеници и фашисти. Експлодирале су бомбе, гореле куће, чула се вриска и јаук, пуцало те — све у исто време. За време десанта налазила сам се на вишем санитетском курсу, који је био смештен поред наше амбуланте. Биле су још две другарице из моје бригаде — Анкица Лазих која је тога дана погинула (или заробљена) и Марија Корица Сеја, рањена и ухваћена. Истога дана наше јединице заузеле су Трњинић Брег и њу ослободиле. Ја сам се спасила тако што сам се бацила у ријеку Унан са намером да се удавим, да ме не би ухватили живу. Кад је прошла опасност да ће ме ухватити, променила сам одлуку и спасила се. Дошла сам у своју јединицу.

После дрварске операције бригада је прешла на сектор Купреса и водила борбе са непријатељем на сектору Ливно — Шуица — Купрес. Све рањенике упућивали смо у дивизијску болницу, која је била удаљена 8—10 сати хода. Евакуација рањеника вршена је само носилима по непроходним путевима. А било их све више, носили су их и становници околних села. Добили смо помоћ — хируршку екипу др Ивице Павлетића. Са аеродрома код Гламоча евакуисали смо рањенике и болеснике за Италију. У сталним бомбама гинуло је и санитетско особље. Сећам се болничарке Милке Чулајевић која је погинула извлачећи рањеника. Метак те погодио у главу. У августу 1944. године 6. дивизија креће за Собићу — Санитет евакуише на Гламочки аеродром слабе и исцрпљене борце ради пребацивања за Италију, како би јединице биле способније за дуги, напорни пут, кош је трајао око 45 дана и ноћи. Тај марш 6. дивизије био је изузетно тежак, јер нас је стално пратила дивизија Принц Еуген. Глад и исцрпљеност, уз борбе сваки дан, су повећавали број изнемоглих и рањених, тако да су се јединице све више оптерећивале. Користили смо целе чете, а некада и батаљоне, за ношење рањеника и болесника. Пролазећи кроз насељена места, коопирали смо омладину и жене које би водили са нама и по неколико дана. Када смо пролазили кроз ослобођени тери-

ториј изнемогле борце остављали смо командама мјеста или командама одреда. На томе путу од Лике до Србије имали смо и других тешкоћа. Морали смо прелазити неколико ријека: Босну, Врбас, Сутјеску, Пиву, Тару и Лим. Већина бораца није знала да плива, тако да нам је и то задавало тешкоће и повећавало губитке.

Најтеже борбе вођене су на Романији и Дурмитору. Кад смо стигли код Пивског манастира имали смо велики број рањеника и болесника. Шаљемо их на један мали аеродром на Жабљаку, одакле су отпремани за Италију. Евакуисано је око 900 људи из свих јединица. Док су се спуштали енглески авиони и односили рањенике, водили смо борбе бранећи аеродром и имали нове рањенике. Продужавамо пут за Златибору и даље према Ужичкој Пожеги, где водимо жестоке борбе. Рањенике евакуишемо у Краљеве Воде, где је био аеродром, одакле су опет отпремани у Италију.

У Мионици мобилишемо два лекара, Бранковића и Дамића, који остају у 6. дивизији до краја рата.

У Србији, сем попуне јединица, попуњавамо санитет са доста квалификованог кадра.

За време београдске опсаде санитет је, иако у сасвим другачијим условима, показао велику сналажљивост, храброст и пожртвованост као и увек до тада.

Од Београда санитету је било лакше. Постојале су организоване болнице свих профила. евакуација рањеника била је редовна, помоћу превозних средстава.

Сока Рајић Тета

ВЕЗА У БРИГАДИ

Чим су се у устанку 1941. године почеле стварати војне формације: водови, чете, батаљони и одреди, била је потребна и веза, јер се без исте није могла успешно водити борба. У прво време, као средство везе, користили су се куоири. И касније, све већом применом техничких средстава, курири су били најсигурнији у одржавању везе између команди и јединица.

Средином 1942. године при Одреду Велебит формиран је сигнални вод за везу. У то време није се још располагало с телефонским средствима везе него су набављани сигнални барјачићи и нешто цепних батеријских лампи, помоћу којих су обучавани везисти — сигналисти. Приликом формирања Бригаде V њен састав је ушао и вод за везу, од кога је, 20. децембра исте године, формирана чета за везу. За командира чете постављен је Петар Гулан, а за политичког комесара Пећан Трулин Петар.

При формирању чете за везу првенствено су тражени борци који су служили у бившој југословенској војсци у јединицама везе и који су завршили телефонско-сигнални курс. Тако су у чету, поред осталих, дошли Милан Ковач, Спасо Басарић, Милан Корица, Ђуро Бањеглав, Тодор Поповић и Милан Мандарић. Ови борци су доста по-

Везисти 3. Личке бригаде

могли при обучавању млађих доугова. Наставом је руководио командир чете за везу, све док није отишао у другу јединицу. Њега је после заменио Милан Ковач, који је командовао четом све до ослобођења Београда.

Заробљавањем телефонских апарата, каблова и других техничких средстава, стварана је солидна основа за одржавње везе између штаба Бригаде и потчињених јединица.

У четвртој непријатељској офанзиви бригада је водила борбу на Плочанском кланцу па све до Доњег Лапца. У противнападу на Сулешевици, Италијани и четници имали су врло тешке губитке. Сем наоружања и друге ратне опреме заробљено је и доста средстава везе. Самим тим, чета за везу постала је технички још оспособљенија за извршавање своје Љункције. Том приликом заробљено је и неколико радио-станица.

На путу према Гацкој долини, ослобођени су Рамљани, Личко Лешће, Синац, Прозор и друга места. Веза је доста добро и редовно организована. Током тих борби догодио се интересантан случај. У штабу Бригаде налазила се телефонска централа, којом је руковао Ђуро Бањеглав. Телефонисти чете за везу прикључили су се на сталну линију између Оточца и Госпића. У педном моменту на централу те зазвонио телефон. Подигао сам слушалицу. Јавио се Госпић. Упитао сам „Тко је тамо“? Разумео сам да се тавља неко од усташа. Не прекидајући везу позвао сам комесара бригаде Милана Басту. Комесар је обавио разговор са усташким командантом у Госпићу.

Распложива средства везе требало је одржавати у исправном стању. Због тога је у Врховинама основан куис за везу, на који је упу-

ћен и Ђуро Бањеглав. Након завршеног курса поново је враћен у чету за везу, где је, све до ослобођења Београда, обављао дужност телефонског механичара.

При сређивању јединица за покрет у Босну, један дио кадра упућен је у Истру, у јединице које су формиране после капитулације Италије. Међу онима који су ишли у Истру налазило се и неколико старешина из чете за везу. Пут у Босну био је и за везисте напоран, јер су борци морали највећи део средстава везе носити на леђима.

Прве борбе на територији Босне вођене су око Бусоваче и Крушчице. Уз велике напоре везисти су успешно извршавали своје задатке. И овде се десио један сличан случај оном на релацији Оточац — Госпић. Наиме, телељонисти чете за везу успостављајући везу између батаљона укључили су се на сталну линију која је водила према Сарајеву. И овом приликом сам се налазио на централу. Телефон је зазвонио. Јавило се Сарајево. О томе сам обавестио комесара бригаде. Он се снашао и јавио саговорнику из Сарајева: „Напале су нас веће партизанске снаге. Пошаљите нам хитно помоћ“. Одмах је постављен задатак једном нашем батаљону да постави заседу на комуникацији која је водила од Сарајева према Травнику. Ту су сачекана два камиона усташа. Знали смо да и непријатељ тако ради, да се прикључује на наше линије. Стога су везисти били посебно опрезни на контроли и обезбеђењу наших телефонских линија и чувању војне тајне, нарочито кад су у питању телефонисти и телеграфисти.

У свим борбама које је водила наша бригада у току и после шесте непријатељске офанзиве, као и приликом напада на Бању Луку, чета за везу и њени везисти, где је год било потребно, са успехом су обављали своје задатке, што потврђује и следећи пример. Када се бригада, почетком фебруара 1944. године, пребацила с терена Подрашнице, Мркоњић Града и Јајца, на терен око Гламоча, а батаљони према Ливну, Драгнићу и шутици, чета за везу је добила задатак да успостави везу између појединих делова Бригаде. Поред велике хладноће и снијега везисти су успешно извршавали своје задатке. У недостатку телефонског кабла, због велике удаљености, везисти су у оближњим селима проналазили бодљикаву жицу, коју су у недостатку телефонског кабла (Свој батаљона према Ливну), подигнуту на дрвеће и коље, обложене кожом или гумом настављали линију. Као чвор струје коришћени су суви елементи отети од непријатеља.

У свим борбама које су вођене на територији Лике и Босне, међу везистима предњачили су борци Вујо Детановић, Милан Ђаковић, Раде Совиљ, Петар Перић, Вељо Боријан, Никола Тојагић, Стево Клашња и други. А поред њих не треба заборавити допринос другарица у чети за везу. То су Анђа Глушица Сеја, Милка Глушица, Ивка Далматинка, Јага Димић, Марија Вукушић и Цука Вишњић, које су као болничарке и кухарице служиле за пример. Посебно бих истакао економом чете Спасу Басарића, који је дуго времена био у чети за везу.

Након борби око Шујице и Ливна, Бригада је дошла у ширу околину Дрвара и Трубара. У то време у Бригади је постојао и један радио-апарат и радио-станица. Тада смо ја и Дане Вујиновић Дени, обавештајни официр, укључивали радио-апарат и слушали вести. Једна од најзначајнијих вести из тог времена била је она о отварању дру-

гог фронта, коју су борци с великим одушевљењем примили. У то време у Бригади су паралелно функционисале курирска, телефонска и радио-веза.

Поновним доласком на територију Гламоча, од западних савезника добијали смо нешто одеће, обуће, хране и санитетског материјала. Јуна 1944. године Бригада се пребацила у рејон Цинцара и према Шујици. Батаљони су били усмерени према Купресу, Шујици, Ливањском пољу и Ливну. Чета за везу је имала задатак да успоставља везу са јединицама Бригаде. На том подручју смо остали све до поласка у Србију.

За време марша за Србију борци су испољили храброст и издржљивост. Испомагали су се у ношењу средстава везе. Није било случаја да је неко од бораца оставио неко средство везе. Приликом преласка Пиве код Пивског манастира, товарно грло које је носило радио-станицу и радио-апарат оклизнуло се и није могло даље. Командант Милан Шијан је наредио да се узме његов коњ и на њега стави опрема док се не добије ново товарно грло.

Везисти су у борбама у Србиш успостављали везу, али су учествовали и у борби као борци. У борбама око Мионице и Ваљева веза је добро функционисала. Ту је погинуо политички делегат вода из чете за везу Милан Димић — Јанко.

Приликом борби за ослобођење Београда, услови успостављања везе били су друкчији, а наши везисти су и ту показали своју стручност и храброст у извршавању свотих задатака.

После ослобођења Београда дошло је до попуње јединица бригаде, па самим тим и чете за везу, која је попуњена новим борцима и снабдевена средствима везе, углавном совјетске производње. За командира чете постављен је Петар Перић, а за политичког комесара Петар Бјеговић. Помоћник комесара чете је постао Вељко Боријан. Референт везе у бригади постао је Раде Совиљ. Дотадашњи командир чете за везу Милан Ковач отишао је за команданта батаљона за везу у 6. личку пролетерску дивизију.

Тада су формирани водови за везу у батаљонима. За референта везе у 1. батаљону постављен је Милан Ђаковић, у 2. батаљону Вујо Дејановић, у 3. батаљону Ђуро Бањеглав. За командира вода за везу постављен је Првослав Драгојловић, док је у 4. батаљону постављен Стево Клашња.

У борбама на сремском фронту погинуло је много наших бораца. Међу њима се налазило и више везиста. Дана 18. априла 1945. године, у Сатнику, погинуо је Милош Чанковић млађи, омладински руководиоца у 3. батаљону. С. Ђорђевић је погинуо код Кајгане 2. маја 1945. године, а 27. априла 1945. године код Гарешнице погинуо је командир чете за везу Петар Перић.

На крају треба истаћи да су везисти 3. бригаде током целог рата и под најтежим условима и поред многих тешкоћа материјалне и техничке природе успешно извршавали све постављене задатке.

Ђуро Бањеглав